

Visie van professionals

hoe actueel zijn preventieve oudercursussen?

Author(s)

van Verseveld, Marloes; Ex, Carine; Fukkink, Ruben; Reumerman, René

Publication date

2015

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Verseveld, M., Ex, C., Fukkink, R., & Reumerman, R. (2015). *Visie van professionals: hoe actueel zijn preventieve oudercursussen?* Hogeschool van Amsterdam, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Beter omgaan met pubers

Opvoeden & Zo

Peuter in Zicht!

oudercursussen

Beter omgaan met pubers

Opvoeden & Zo

Peuter in Zicht!

oudercursussen

Visie van professionals:

hoe actueel zijn preventieve oudercursussen?

Marloes van Verseveld, Carine Ex,
Ruben Fukkink en René Reumerman

Kenniscentrum Domein Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool van Amsterdam

Colofon

Dit rapport is een product van het kenniscentrum van het domein Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam en is gemaakt in opdracht van Stichting Preventief op Maat en werd mede mogelijk gemaakt door het Nederlands Jeugdinstituut.

Voor meer informatie of vragen kunt u bellen of mailen naar:

Stichting Preventief op Maat

Westeinde 173

2841BS, Moordrecht

T: 0182374950 (voorzitter) of 06 24221835 (secretaris)

E: info@preventiefopmaat.nl

I: www.preventiefopmaat.nl

Dit rapport kan digitaal gedownload worden via de volgende link:

<http://www.hva.nl/onderzoek/hva-onderzoek/projecten/item/preventief-op-maat.html>

Ook is het digitale rapport te vinden via de website van Stichting Preventief op Maat (www.preventiefopmaat.nl).

©2015 Hogeschool van Amsterdam, Amsterdam.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij de Hogeschool van Amsterdam.

Samenvatting

Preventieve oudercursussen hebben door de jaren heen hun waarde bewezen, maar het voortbestaan van deze oudercursussen lijkt op dit moment in het geding. De oudercursussen *Opvoeden & Zo*, *Beter omgaan met pubers* en *Peuter in Zicht!*, die lange tijd in de praktijk bestaan zijn onderzocht vanuit drie vragen: in welke mate is er volgens professionals bij ouders behoefte aan de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*; Welke behoeften aan actualisering van ouders en professionals zijn er?; En wat zijn de wensen van ouders en professionals met betrekking tot inhoud, structuur en programmamateriaal van de oudercursussen?

Voor dit onderzoek zijn meer dan 577 professionals in de zomer van 2015 aangeschreven die werkzaam zijn in de preventieve opvoedingsondersteuning in heel Nederland. In totaal zijn de enquêtes 154 keer ingevuld, verdeeld over de cursus *Peuter in Zicht!* (n = 43), *Opvoeden & Zo* (n = 73) en *Beter omgaan met pubers* (n = 38). Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een tweetal instrumenten, namelijk digitale enquêtes voor de oudercursussen *Peuter in Zicht*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* en een semigestructureerde interviewleidraad voor een tiental telefonische interviews.

De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat de onderzochte oudercursussen goed passen bij de behoeften van ouders. De afwisseling tussen praktische oefening, het opfrissen van kennis en ruimte voor onderlinge uitwisseling oogsten waardering. Hoewel ouders tevreden zijn, is er behoefte aan modernisering van de cursussen. Voornamelijk het filmmateriaal moet worden geactualiseerd en voorbeelden die in de cursussen worden aangereikt, moeten beter aansluiten op thema's waar ouders van nu mee worstelen.

De belangrijkste aanbevelingen zijn de *vernieuwing van het filmmateriaal; toevoeging van actuele onderwerpen; digitalisering van het draaiboek en de bijeenkomsten; een ondersteunende website maken; actiever wervingsbeleid voor (met name) migrantenouders; nader onderzoeken of en hoe de cursussen aangepast kunnen worden aan verschillende doelgroepen*. Specifiek voor *Opvoeden & Zo* geldt dat meer aandacht voor positief opvoeden gewenst is en voor *Peuter in Zicht!* geldt dat de verdiepende thema's van de cursus kunnen worden samengevoegd met de reguliere cursus.

Voorwoord

Nieuwe ontwikkelingen brengen naast oprecht positieve bedoelingen om de jeugdzorg te verbeteren ook veel onrust met zich mee. Die onrust wordt onder andere veroorzaakt door het herschikken van middelen (van Provincie en Rijk naar gemeenten), daarmee gepaard gaande bezuinigingen en grote veranderingen in het hele veld.

Stichting Preventief op Maat is in 2013 onder meer opgericht vanuit de zorg die een aantal mensen voelde ten aanzien van het onderwerp preventie in het nieuwe beleid rondom jeugd, zoals deze vorm heeft gekregen tijdens de transitie van de jeugdzorg in de Wet Zorg voor Jeugd. En dan vooral de gevolgen die dat beleid lijkt te hebben voor de preventieve activiteiten op het terrein van opvoedondersteuning. Natuurlijk zijn nieuwe ontwikkelingen ook noodzakelijk: deze tijd verschilt in belangrijke mate van de voorgaande periode, er zijn nieuwe inzichten ontstaan en nieuwe programma's die ook in een behoefte kunnen voorzien.

Waar de zorg zich vooral op toespitst is dat door de “vernieuwingsdrang” en de veranderingen in het veld kwalitatief goede programma's “vergeten” dreigen te worden of verloren gaan en dat er in een aantal gevallen onevenredig meer aandacht wordt besteed aan het ontwikkelen van nieuwe initiatieven. Daarbij wordt lang niet altijd gekeken naar wat van het “oude” aanbod nog te bieden heeft.

Wij zijn ervan overtuigd dat een laagdrempelig aanbod voor ouders moet voldoen aan een standaard kwaliteit. Het werken met groepen ouders kent een bijzondere dynamiek en kracht die maakt dat het een plek verdient in het huidige aanbod. Dit past ook bij de doelen van de transitie waarbij de eigen kracht en zelfredzaamheid van ouders centraal staan.

Aan het ontwikkelen van een preventief (groeps)aanbod voor ouders is in het verleden ruim aandacht besteed, en dat is de reden dat we het plan hebben opgevat om de behoefte aan oudercursussen nader te onderzoeken. Er is een aantal in de praktijk ontwikkelde cursussen die naar onze mening nog heel goed passen in het huidige aanbod. Deels zijn ze te vinden in de Databank Effectieve Jeugdinterventies.

De in dit onderzoek centraal staande cursussen: *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden en Zo* en *Beter Omgaan met Pubers* zijn voorbeelden van de kwaliteitsstandaard die in het verleden is gehanteerd en die naar onze mening geldig kan zijn om dit aanbod te behouden en te verbeteren waar dit noodzakelijk blijkt. We waren er benieuwd naar hoe vaak deze cursussen nog uitgevoerd worden en wat de mening van beroepskrachten is over dit aanbod. We vonden een belangstellend gehoor

bij het Nederlands Jeugdinstituut en zij bleken bereid te zijn een onderzoek te financieren. Eerst onderzoeken of er nog draagvlak is voordat we verder gaan, was ons gezamenlijk motto.

En hier voor u ligt dan het resultaat: wij voelen ons door de uitkomsten van het onderzoek gesterkt in ons idee over het belang van kwalitatief goed onderbouwde en ontwikkelde programma's die worden ondersteund met deskundigheidsbevordering en regelmatige bijstelling op grond van ervaringen in de praktijk en mogelijk ook op grond van zich ontwikkelende theoretische inzichten.

Het is goed om te bedenken dat de in het verleden gangbare, vaak landelijke of regionale ondersteuningsstructuur veel voordelen had voor het verder ontwikkelen van cursussen en trainingen en het trainen en ondersteunen van uitvoerenden. In het huidige tijdsbestel zullen we moeten gaan nadenken over wat op dit gebied mogelijk en haalbaar is.

De resultaten van het onderzoek geven voldoende aanleiding om verder te borduren op dit bestaande aanbod en aan te sluiten bij de behoefte vanuit de praktijk. Voor de aanbevelingen en noodzakelijke aanpassingen en actualisering verwijzen we graag naar de inhoud van het voor u liggende onderzoek

Onze dank gaat uit naar het Nederlands Jeugdinstituut dat niet alleen als financier is opgetreden, maar in de persoon van drs. Carolien Gelauff en drs. I. Ligtermoet ook actief hebben meegedacht over de invulling en uitvoering van het onderzoek en mogelijke vervolgstappen.

En uiteraard naar drs. Marloes van Verseveld, prof. dr. Ruben Fukkink, dr. Carine Ex en dr. René Reumerman, onderzoekers bij het kenniscentrum van het domein Onderwijs en Opvoeding aan de Hogeschool van Amsterdam, voor de uitvoering van het onderzoek.

Drs. Geraldien Blokland heeft als adviseur van Preventief op Maat ook een belangrijke bijdrage geleverd, ook naar haar gaat onze dank uit.

En last but not least: aan alle beroepskrachten die meegewerkt hebben aan het onderzoek, zonder hen.....geen onderzoek, maar vooral geen laagdrempelig, preventief aanbod voor ouders!

November 2015,

Stichting Preventief op Maat

Drs. Machteld Dutman, voorzitter

Hanneke Ritmeester, secretaris.

1. Inleiding

Preventieve oudercursussen hebben door de jaren heen hun waarde bewezen en blijken positief bij te dragen aan de ontwikkeling van kinderen (Daamen & Ince, 2014). Maar het voortbestaan van deze oudercursussen lijkt op dit moment in het geding. Preventieprogramma's dreigen door de invoering van het nieuwe jeugdstelsel en de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor de jeugdhulp per 1 januari 2015 uit het vizier te raken. De aandacht van gemeenten lijkt onder invloed van deze transitie vooral uit te gaan naar individuele vormen van opvoedsteun en -hulp aan ouders die te maken hebben met zwaardere opgroei- en opvoedproblemen.

De transitie van de jeugdzorg heeft ook in het maatschappelijk veld, waarin preventieprogramma's waren ingebed, de afgelopen jaren veel veranderd. Lokale uitvoerders van de programma's, zoals (jeugd)welzijnsorganisaties en centra voor jeugd en gezin (CJG), lijken over minder budget te beschikken. En veel centra voor maatschappelijke ontwikkeling (CMO), die voorheen een belangrijke rol vervulden in de provinciale of regionale implementatie van preventieprogramma's, hebben hun deuren gesloten of een andere koers ingezet. Door het wegvallen van deze ondersteunende organisaties is de borging van de kwaliteit van preventieprogramma's meer op losse schroeven komen te staan. Ook de meer overkoepelende kennis over preventieprogramma's raakt hierdoor versnipperd. Hierdoor boet de aandacht voor het behoud, het aanbod en de kwaliteit van preventieve opvoedprogramma's aan prioriteit in; een ontwikkeling die voorbij lijkt te gaan aan het algemeen erkende inzicht dat preventie de noodzaak tot zwaardere hulp kan voorkomen en de vraag naar specialistische jeugdhulp helpt terugdringen (Hermanns, 2009). Daarnaast richt preventie zich met een collectief aanbod aan cursussen en themabijeenkomsten op het bevorderen van competent ouderschap en het toerusten van ouders die met zwaardere jeugdproblematiek hebben te maken (Ministerie van VWS en V&J, 2014; zie ook NJi, n.d.). Voor een kosteneffectieve en duurzame jeugdhulp vormt preventie zelfs een voorwaarde (Dam & Prinsen, 2013). Kleine problemen klein houden, in de buurt van en samen met ouders naar oplossingen zoeken, is immers een van de doelen van het nieuwe jeugdstelsel (Koersbesluit, 2013; Van Yperen, 2011).

In het paradigma van de 'pedagogische civil society' is het grootbrengen van kinderen een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van burgers. Met deze veranderde visie op de jeugdzorg worden ouders aangemoedigd hun eigen kracht en die van hun sociale netwerk te benutten. Dagelijkse opvoedvragen worden bij voorkeur met steun van medeopvoeders opgelost, zonder tussenkomst van een beroepskracht (De Winter, 2011; Kesselring, De Winter, Horjus, Van de Schoor & Van Yperen, 2013). Dat er onder ouders ook behoefte is aan preventieprogramma's onder

begeleiding van een professional blijkt uit diverse onderzoeken (De Haan, De Winter, Koeman, Hofland & Van Verseveld, 2012; Kesselring, De Winter, Horjus, Van de Schoor & Van Yperen, 2013). Deze vorm geniet zelfs de voorkeur als ouders in een wijk wonen die zij als onveilig ervaren of afwijkend in normen en waarden. Uit onderzoek van Kesselring en collega's (2012) onder 1090 ouders blijken niet-westerse migrantenouders in vergelijking tot Nederlandse ouders significant meer behoefte te hebben aan formele vormen van lichte opvoedondersteuning. De auteurs vermoeden dat familieleden van deze ouders, die zelf in het buitenland zijn geboren vaak in het land van herkomst wonen. Het deelnemen aan een laagdrempelige themabijeenkomst of oudercursus kan dan een veilige stap zijn om andere ouders te ontmoeten en een sociaal netwerk op te bouwen.

Haaks op boven beschreven ontwikkelingen vangen organisaties, zoals Preventief op Maat en het Nederlands Jeugd Instituut, geluiden op dat er in het pedagogisch werkveld behoefte is aan actualisering van de oudercursussen. Om meer zicht te krijgen op het gebruik en de veroudering van bestaande preventieve opvoedprogramma's worden in dit onderzoek een drietal oudercursussen bestudeerd.

De oudercursussen *Opvoeden & Zo*, *Beter omgaan met pubers* en *Peuter in Zicht!*, die lange tijd in de praktijk bestaan, zullen in dit onderzoek centraal staan. Het zijn theoretisch goed onderbouwde 'veelbelovende' cursussen (Prinsen, 2006) waarnaar effectonderzoek tot op heden ontbreekt. De oudercursussen kenmerken zich door laagdrempeligheid en hun geschiktheid voor zowel Nederlandse ouders als niet-westerse migrantenouders. Uit evaluatieonderzoek blijkt dat ouders zich door deze cursussen bevestigd voelen in hun rol als ouder, steun hebben aan andere ouders en een vergroot competentiegevoel ervaren (Prinsen et al., 2005).

Peuter in Zicht! is gericht op ouders van peuters tussen twee en drie jaar, *Opvoeden & Zo* op ouders van kinderen tussen vier en elf jaar en *Beter omgaan met pubers* op ouders van kinderen tussen twaalf en achttien jaar. De cursussen *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* zijn afgestemd op laag opgeleide ouders of ouders in achterstandsituaties. De cursussen hebben als doel de opvoedingscompetenties van ouders te vergroten door hen vaardigheden aan te leren en kennis aan te reiken over bepaalde ontwikkelingsfasen. Ouders leren de vaardigheden toe te passen door praktische oefeningen en thuisopdrachten. Filmmateriaal en materialen voor ouders zijn in deze cursussen beschikbaar in diverse talen waaronder Nederlands, Turks, Marokkaans-Berber en Papiament. De cursussen kenmerken zich bovendien door een zekere flexibiliteit in de uitvoering en ruimte voor uitwisseling tussen ouders.

Dit onderzoek heeft het doel de huidige stand van zaken van de drie preventieve oudercursussen in kaart te brengen. De behoefte aan deze cursussen en de noodzaak tot actualisering zijn in deze inventariserende studie onder professionals zowel kwantitatief als kwalitatief onderzocht. De volgende vraagstelling was in dit onderzoek leidend: 'Wat zijn de ervaringen van professionals met betrekking tot de behoefte aan en actualisering van de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met Pubers*?' Om dit te onderzoeken zijn de volgende vragen geformuleerd:

1. In welke mate is er volgens professionals bij ouders behoefte aan de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* en welke mogelijkheden zijn er om de cursussen aan te bieden?
Wat is de vraag naar oudercursussen?
Wat is het huidige aanbod aan oudercursussen?
2. Welke behoeften aan actualisering van ouders en professionals zijn er met betrekking tot de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*?
In hoeverre sluit de huidige cursus aan op de (cultuurspecifieke) behoeften van ouders?
In hoeverre sluit de huidige cursus aan op de behoeften van professionals?
3. Wat zijn de wensen van ouders en professionals met betrekking tot inhoud, structuur en programmamateriaal van de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*?

2. Preventieve oudercursussen en hun achtergrond

Ouder cursussen, zoals *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*, behoren tot het veld van de preventieve opvoedondersteuning, waarbij het bieden van steun aan ouders bij de opvoeding centraal staat. De steun is gericht op het versterken van competent ouderschap om een optimale ontwikkeling van kinderen te bevorderen en eventuele gedragsproblemen te voorkomen (Ince, 2013; Prinsen et al., 2005; Foolen, 2010). Een dergelijke aanpak verkleint de invloed van risicofactoren en vergroot de invloed van beschermende factoren (Boendermaker & De Baat, 2010).

Preventieve oudercursussen worden sinds de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw op veel plekken in het land uitgevoerd. Precieze gegevens over het aantal cursussen en plaatsen waar de cursussen worden aangeboden ontbreken, omdat deze gegevens niet centraal worden geregistreerd. Onderzoek van Prinsen (2006) onder 100 instellingen laat wel zien dat de destijds zo

Ouder cursussen door de tijd heen

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw werd het steeds gebruikelijker om in de preventieve opvoedingsondersteuning via ouders te werken aan gedragsbeïnvloeding van kinderen, in plaats van via kinderen zelf. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw werden opvoedcursussen steeds populairder bij ouders. Het aanbod was vooral gericht op het uitwisselen van ervaringen en op het bevorderen van sociale steun van ouders onderling. Sinds het begin van deze eeuw worden ouder cursussen gekenmerkt door een meer programmatische opzet, vanuit het inzicht dat methodisch werken tot betere resultaten leidt.

UIT: FOOLEN (2010) EN PRINSEN ET AL. (2005)

genoemde ouder cursus *Opvoeden: Zó* veel werd gebruikt (45-60 instellingen) en dat de cursussen *Peuter in Zicht!* en *Beter omgaan met pubers* beperkt werden ingezet (15-30 instellingen). Deze gegevens zijn afkomstig van thuiszorginstellingen en GGD. Ouder cursussen worden overigens ook gegeven door andere welzijnsinstellingen, zoals opvoedbureaus, scholen, maatschappelijk werk, zelfstandig pedagogen en migrantenorganisaties (Prinsen et al., 2005; Nji website, n.d.). Het is

onbekend of en op welke manier de transitie van de jeugdsector hierin verandering heeft gebracht.

Ouder cursussen richten zich doorgaans op ouders met alledaagse opvoedingsvragen of lichte opvoedingsproblemen, maar er zijn ook ouder cursussen die zich op zwaardere gedragsproblemen van kinderen richten (Foolen, 2010). Naast een groepsgericht aanbod kunnen ouders advies of informatie over opvoeden inwinnen bij allerlei bronnen: internet, televisie en boeken. Voor niet-

westerse migrantenouders kan een oudercursus een aanzet geven tot het vinden van een weg in het opvoeden tussen twee culturen (Prinsen et al., 2005).

Oudercursussen variëren in inhoud en doelstellingen. Zo is de cursus *Opvoeden & Zo* gericht op het verbeteren van algemene opvoedingsvaardigheden, terwijl de cursussen *Beter omgaan met pubers* en *Peuter in Zicht!* de aandacht vestigen op het versterken van opvoedingsvaardigheden in een specifieke ontwikkelingsfase (c.q. pubers en peuters) (Prinsen et al., 2005; De Bruijn, 2006; Vos, Zonneveld, Blokland & Westenbrink, 2004). Het versterken van de opvoedingsvaardigheden van ouders wordt in de oudercursussen bevorderd door een combinatie van kennisoverdracht, filminstructie en praktische oefeningen. Vooral het zelf oefenen van vaardigheden en het krijgen van feedback vormen een belangrijk onderdeel van oudercursussen (Foolen, 2010; Janssen et al., 2006; De Bruijn, 2006; De Vos et al., 2004). Interactieve overdrachtsmethodes, het gebruik van diverse media en verschillende lesmethoden vergroten de effectiviteit (Ince, 2013). Diverse internationale onderzoeken laten zien dat een oudercursus waarbij het trainen van vaardigheden centraal staat meer effect heeft dan een cursus die dit niet doet (De Bruijn, 2006). Verder blijkt dat interventies waarbij opvoedingsvaardigheden in groepsverband worden geoefend, effectiever zijn dan interventies waarbij vaardigheden individueel worden getraind. Ouders leren van het onderling uitwisselen van ervaringen (Adriaensens & Koopmans, 2005). Het biedt ouders de gelegenheid om elkaar te steunen en om sociale netwerken te vormen

waardoor ouderlijke gedragsverandering en verandering in attitude worden bevorderd (Webster-Stratton, 1997, zoals geciteerd in Ince, 2013). Vooral ouders van jonge kinderen profiteren van dergelijke interventies (Ince, 2013). Dit is deels te verklaren doordat jonge kinderen sterker onder de invloedssfeer staan van ouders dan oudere kinderen of adolescenten.

De sociale leertheorie

Opvoeden & Zo gaat uit van de sociale leertheorie. Deze theorie stelt dat gedrag dat kinderen vertonen voor een belangrijk deel is aangeleerd. Als gedrag kan worden aangeleerd is het ook mogelijk om kinderen gedrag af te leren. Kinderen ontdekken en ontwikkelen een heel repertoire aan gedragingen. Of gedrag 'blijvend' is of niet, hangt voor een belangrijk deel af van reacties van ouders en andere opvoeders. Die kunnen ervoor zorgen dat gedrag van kinderen wordt gestimuleerd of juist ontmoedigd. De cursus is erop gericht ouders de basisvaardigheden te leren waarmee zij bij hun kinderen gewenst gedrag stimuleren en ongewenst gedrag laten afnemen. De cursussen *Peuter in Zicht!* En *Beter omgaan met pubers* zijn hier grotendeels ook op gebaseerd.
UIT: BANDURA (1971); JANSSEN ET AL. (2006); DE BRUIJN (2006); DE VOS ET AL.(2004)

Oudercursussen zijn over het algemeen gebaseerd op verschillende theorieën en methodieken. Veel voorkomend zijn de sociale leertheorie (Bandura, 1971), gericht op het versterken van gewenst gedrag en het ontmoedigen van ongewenst gedrag, het levensloopmodel van Riksen-Walraven (1989) over fase-specifieke ontwikkeling van kinderen, communicatiemethoden, bijvoorbeeld die van Gordon (o.a., 2005), en benaderingswijzen zoals positief aandacht geven aan kinderen (Janssen, Blokland & Ligtermoet, 2006; De Bruijn, 2006; Vos et al., 2004). De cursussen *Opvoeden & Zo*, *Peuter in Zicht* en *Beter omgaan met pubers* zijn alle drie als theoretisch goed onderbouwde cursussen geclassificeerd. De onderbouwing is geoperationaliseerd in concrete doelen op basis waarvan een gestandaardiseerd draaiboek is ontwikkeld (Janssen et al., 2006; De Bruijn, 2006; De Vos et al., 2004). Doelstellingen van preventieve oudercursussen zijn vaak gericht op het bevorderen van de pedagogische competenties van ouders, op het versterken van de relatie tussen ouders en kinderen en op het vergroten van het zelfvertrouwen van ouders (Janssen et al., 2006; De Bruijn, 2006; De Vos et al., 2004).

Werkzame factoren in oudercursussen

Internationale reviews en meta-analyses naar oudercursussen, gericht op het aanleren van opvoedingsvaardigheden, laten verschillende effecten zien (zie o.a. Dretzke et al., 2009 en Piquero et al., 2009, zoals geciteerd in Boendermaker & De Baat, 2010). Deze oudercursussen of -trainingen blijken volgens verschillende onderzoeken effect te hebben op het verminderen van gedragsproblemen (o.a. Piquero et al., 2009), voornamelijk bij kinderen in de basisschoolleeftijd (Foolen, 2010). Kaminski, Valle, Filene en Boyle (2008) vinden in hun onderzoek een samenhang tussen een aantal specifieke opvoedingsvaardigheden en positief gedrag van kinderen. Het gaat vooral om meer interactie tussen ouder en kind, het vergroten van emotioneel-communicatievaardigheden, het gebruik van een 'time-out' en kennis over het belang van consistent opvoeden. Sommige van de vaardigheden die ouders in deze cursussen aangereikt krijgen blijken kleinere effecten op het gedrag van een kind te hebben, zoals het vergroten van het probleemoplossend vermogen van ouders en het stimuleren van cognitieve, academische en sociale vaardigheden bij kinderen (Kaminski et al., 2008; zie ook in Boendermaker & De Baat, 2010). Onduidelijk is in hoeverre de hierboven beschreven effecten van oudercursussen ook gelden voor ouders met een migratieachtergrond en niet-westerse culturele waarden en normen. Oudertrainingen zijn meestal gebaseerd op westers georiënteerde theorieën en het uitgevoerde effectonderzoek heeft vaak betrekking op westerse middenklassenpopulaties (Foolen, 2010; Dekovic & Asscher, 2008 & Pels, 1998, zoals geciteerd in Pels et al., 2009). Pels en collega's pleiten

er daarom voor om aandacht te hebben voor de ecologische validiteit van interventies: sluiten interventies voldoende aan bij de dagelijkse opvoedpraktijk van de doelgroep?

In Nederland is er tot op heden nog weinig wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar effecten van oudercursussen. Uit evaluatieonderzoek naar de oudere versie van *Opvoeden & Zo*, namelijk *Opvoeden: Zó!*, blijkt dat ouders de omgang met hun kind vinden verbeterd en het gevoel hebben de opvoeding beter aan te kunnen. Zowel autochtone als allochtone ouders voelen zich door de cursus gesteund in hun rol als opvoeder. Ook deelnemers van de cursus *Peuter in Zicht!* zeggen steun te hebben aan de cursus. Het merendeel van de ouders past kennis uit de cursus toe bij het stellen van grenzen en het aanmoedigen (c.q. steunen) en positief benaderen van hun kind. Moeders rapporteren dat hun kind rustiger en liever is geworden (Veen & Oud, 2005). Ouders die hebben deelgenomen aan de cursus *Beter omgaan met Pubers* geven in evaluatieonderzoek aan beter te weten hoe ze moeten reageren op het gedrag van hun puber, hoe ze grenzen kunnen stellen, en ook beter contact met hun kind te hebben. Een kleine groep ouders merkte ten tijde van het onderzoek geen veranderingen op. Slechts vijf van de 27 onderdelen van de cursus, bleken op de korte termijn, een significant positief effect te hebben op de omgang van ouders met hun puber. Een van de beperkingen van evaluatieonderzoek is dat de ervaringen van ouders die vroegtijdig stoppen met de cursus niet zijn meegenomen, waardoor de resultaten van het onderzoek positiever kunnen uitvallen (Adriaensens & Koopmans, 2005).

De gezinscontext is van invloed op de effectiviteit van een cursus. Zo kan de sociaaleconomische situatie van ouders hun mate van aanwezigheid bij een cursus beïnvloeden. Ouders in moeilijke economische omstandigheden kunnen (tijdelijk) opgeëist worden door andere beslommingen. Praktische problemen zoals reiskosten die op het budget drukken of het regelen van oppas kunnen het bijwonen van een cursus belemmeren. Toch is het belangrijk om deze groep ouders door praktische steun of het aanbieden van individuele begeleiding, te stimuleren deel te blijven nemen (Boendermaker & De Baat, 2010). Een individuele aanpak is vaak geschikter voor ouders met zwaardere gezinsproblemen of voor ouders die hun zorgen en moeilijkheden liever niet met een groep delen (Ince, 2013). Uit onderzoek van Northey, Wells, Silverman & Bailey (2003, zoals geciteerd in Foolen, 2010) blijkt dat een aanzienlijk deel van deze groep kwetsbare ouders de cursus niet afmaakt of slechts een enkele keer aanwezig is.

Het motiveren van ouders blijkt van groot belang om uitval te voorkomen (Foolen, 2010). Wanneer een interventie meer gericht is op de *empowerment* van ouders verhoogt dat de motivatie. Dit betekent ouders meer greep op hun leven laten krijgen door de aandacht te richten op

mogelijkheden in het heden in plaats van problemen in het verleden (Boendermaker & De Baat, 2010). Een empathische en accepterende houding van de cursusleider helpt hierbij (Ince, 2013). Kenmerken van de cursusleider blijken bepalend voor de effectiviteit van een interventie. In de psychotherapie blijkt bijvoorbeeld dat het succes van bewezen interventies voor 30 procent toe te schrijven is aan de gepercipieerde relatie van de cliënt met zijn of haar hulpverlener (zie Duncan & Miller, 2000, zoals geciteerd in Visser & Butter, 2008). Het beschikken over de juiste professionaliteit draagt aan die relatie bij: goede professionals zijn getraind, voeren een interventie uit zoals die is bedoeld (Boendermaker & De Baat, 2010) en onderscheiden zich door hun kennis en vaardigheden (Van Yperen, 2010). Die kennis bestaat uit alledaagse kennis die de professional deelt met de cliënt, uit expliciete vakkennis die door studie en opleiding zijn verworven en uit (deels) geëxpliciteerde en impliciete ervaringskennis, opgedaan in de praktijk (Van Yperen, 2010).

3. Methode

Procedure

Voor dit onderzoek zijn professionals aangeschreven die werkzaam zijn in de preventieve opvoedingsondersteuning in heel Nederland. Vooraf zijn vijf professionals benaderd via Stichting Preventief op Maat voor een proefafname van de enquêtes. Deze respondenten hebben de enquête ingevuld en een aantal evaluatieve vragen beantwoord over de relevantie en duidelijkheid van de vragen en over de duur van de enquête. Uit de feedback van de proefrespondenten kwam naar voren dat bepaalde vragen niet goed beantwoord konden worden, afhankelijk van hun functie. Er is daarom voor gekozen om de enquête niet alleen op te splitsen per cursus, maar ook om een aparte versie te maken voor uitvoerende professionals (zoals cursusleiders) en voor coördinerende professionals (zoals managers). Naar aanleiding van de feedback van de proefrespondenten op de enquête is deze verder aangepast ten behoeve van de duidelijkheid en relevantie. Vervolgens zijn 577 professionals benaderd via het netwerkbestand dat stichting Preventief op Maat heeft ontvangen van het Nederlands Jeugd Instituut. Dit netwerkbestand bestond uit allerlei contacten van de stichting, zoals opvoedondersteuners, jeugdverpleegkundigen, pedagogen en maatschappelijk werkers. Nadat bleek dat er veel verlopen contactgegevens in het bestand stonden, zijn een tiental professionals uit dit bestand benaderd met de vraag om de oproep in hun netwerk verder te verspreiden. Daarnaast is de oproep voor het onderzoek verspreid via de gemeentelijke gezondheidsdiensten (GGD), het kennisnet van GGD GHOR, de nieuwsbrief van het Nederlands Jeugdinstituut (Nji), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het centrale punt van de centra voor jeugd en gezin (CJG), de JGZ-beroepsverenigingen AJN en V&VN en via sociale media, zoals LinkedIn.

In de oproep werden professionals die ervaring hadden met een of meer van de oudercursussen gevraagd om deel te nemen aan de enquête. Zij konden daarbij kiezen tussen zes enquêtes, afhankelijk van de cursus (*Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* of *Beter omgaan met pubers*) en van hun functie (*uitvoerend* of *coördinerend*). Professionals kregen toegang tot de enquêtes door op een link te klikken op de website van stichting Preventief op Maat, waarnaar zij verwezen werden in de oproep. De enquêtes zijn door respondenten ingevuld in de maanden mei en juni van 2015. In de instructie van de enquête werd vermeld dat het invullen van de enquête 5 minuten – 10 minuten in beslag zou nemen en dat gegevens anoniem worden verwerkt. In de enquête werd gevraagd of respondenten interesse hadden in deelname aan een verdiepend telefonisch interview. Alle respondenten die hier 'ja', of 'ik wil hier graag eerst meer informatie over' hadden ingevuld,

ontvingen een mail met informatie over de inhoud en tijdsduur van de interviews. Respondenten die geïnteresseerd waren in deelname, hebben een mail gestuurd naar de onderzoeker om een telefonische afspraak te maken. De interviews duurden ongeveer een half uur. Tijdens de interviews zijn aantekeningen gemaakt die later schriftelijk zijn uitgewerkt. De transcripten zijn gecodeerd op thema en vervolgens gegroepeerd op onderwerp.

Respondenten

In totaal hebben 131 professionals deelgenomen aan de enquêtes. Hiervan hebben 27 respondenten de enquête voor meerdere cursussen ingevuld. In totaal zijn de enquêtes 154 keer ingevuld, verdeeld over de cursus *Peuter in Zicht!* (n = 43), *Opvoeden & Zo* (n = 73) en *Beter omgaan met pubers* (n = 38). Daarnaast is er een onderscheid gemaakt in functie per cursus, namelijk uitvoerend of coördinerend. Er hebben meer uitvoerende respondenten dan coördinerende respondenten meegedaan met het onderzoek. Deze verdeling is te zien in Tabel 1:

Tabel 1

Het aantal respondenten (absoluut en percentueel) die hebben deelgenomen aan de enquête

	<i>Opvoeden & Zo</i>		<i>Peuter in Zicht!</i>		<i>Beter omgaan met pubers</i>		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Uitvoerend	65	89	39	91	30	79	134	87
Coördinerend	8	11	4	9	8	21	20	13
Totaal	73	100	43	100	38	100	154	100

Negen respondenten uit deze groep hebben ook deelgenomen aan een verdiepend interview. Eén respondent heeft zowel deelgenomen aan een interview over de cursus *Peuter in Zicht!* als over de cursus *Beter omgaan met pubers*. Een overzicht van de aantal interviews per cursus en per functie (uitvoerend of coördinerend) van de participant is te zien in onderstaand tabel:

Tabel 2

Het aantal respondenten per functie en per cursus in absolute getallen en in procenten

	Opvoeden & Zo		Peuter in Zicht!		Beter omgaan met pubers		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Uitvoerend	4	100	2	67	3	100	9	90
Coördinerend	0	0	1	33	0	0	1	10
Totaal	4	100	3	100	3	100	10	100

Bijna de helft van de professionals is tussen de 50 en 60 jaar (46%), een kwart is tussen de 40 en 50 jaar en 11% is tussen de 30 en 40 jaar, of 60 jaar en ouder. Van alle 158 respondenten is 97% vrouw. De meeste professionals hebben een Hbo-opleiding gevolgd (70%), een klein deel is universitair opgeleid (18%) en achttien respondenten hebben een HBO-plus opleiding voltooid, of een cursus aanvullend op de Hbo-opleiding. Van de professionals is het overgrote deel in Nederland geboren en opgegroeid (92%) en een klein deel niet (8%). Zie voor de verdeling per cursus Tabel 3 in Bijlage 1.

Professionals voeren of voerden de cursus uit in verschillende delen van het land. Bijna een derde van de respondenten werkt in de provincie Zuid-Holland (27%), bijna een vijfde deel is werkzaam in Noord-Holland (17%) en iets meer dan een tiende van de professionals was werkzaam in de provincie Noord-Brabant (11%). Van een aantal respondenten (14%) was de locatie waarop zij werkzaam zijn niet bekend. Ongeveer 40% van de professionals is werkzaam in een stad of plaats en 20% is werkzaam in de Randstad, 20% in een kleine gemeente en 20% in een regio. Zie voor de verdeling per cursus Tabel 4 in Bijlage 1.

Bijna de helft (46%) van de professionals is werkzaam bij een CJG of Ouder- en Kindteam (OKT) en bijna een vijfde (18%) werkt in de jeugdgezondheidszorg of bij de GGD. Bijna de helft (48%) van de respondenten is jeugdverpleegkundige en iets meer dan een derde (32%) is opvoedondersteuner. De meeste professionals die hebben deelgenomen zijn cursusleider (83%) en slechts een klein deel is coördinator (8%). De mate waarin professionals ervaring hebben met het werken met de cursus is redelijk verdeeld. Van de professionals gaf 42% aan dat zij tussen de 5 en 10 jaar ervaring hebben met het uitvoeren of coördineren van de cursus. Ongeveer een derde heeft 0 tot 5 jaar ervaring en eveneens een derde van de professionals heeft meer dan 10 jaar ervaring met het geven van of werken met de cursus. De meeste uitvoerende professionals geven de cursus nog steeds (*Beter*

omgaan met pubers: 87%; *Peuter in Zicht!*: 58%; *Opvoeden & Zo*: 43%). De professionals die gestopt zijn met het geven van de cursus noemen als redenen dat zij een andere baan of functie hebben (*Opvoeden & Zo*: 12%); dat er andere prioriteiten zijn in de organisatie (12%); of andere redenen die niet bekend zijn (categorie 'overig': *Peuter in Zicht!*: 18%). Zie voor gedetailleerde gegevens Tabel 5 in Bijlage 1.

Meetinstrumenten

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een tweetal instrumenten, namelijk digitale enquêtes voor de oudercursussen *Peuter in Zicht*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* en een semi-gestructureerde interviewleidraad voor de telefonische interviews. De enquêtes zijn ontwikkeld om een algemene inventarisatie te maken van de behoeften van ouders en professionals met betrekking tot de oudercursus zelf en met betrekking tot de wensen voor actualisering van de cursussen. Er is aangenomen dat respondenten door hun ervaringen met het geven van de oudercursussen ook kennis hebben van de behoeften van ouders. Vragenlijstonderzoek is een gestructureerde dataverzamelmethode, waarbij er weinig ruimte is voor respondenten om hun antwoord te motiveren of te nuanceren. Om dit zoveel mogelijk te ondervangen zijn er open vragen toegevoegd aan de vragenlijst, waarin respondenten hun antwoord konden toelichten. Deze antwoorden zijn later gecodeerd op thema. In de interviewleidraad zijn topics uit de enquête overgenomen. In de interviews is dieper ingegaan op bepaalde antwoorden van participanten en daarnaast zijn concrete wensen voor actualisering van de cursussen geïnventariseerd. De vragenlijsten en interviews geven samen een breder beeld van de behoefte en actualiseringswensen van respondenten met betrekking tot de oudercursussen.

Enquêtes

Er zijn zes enquêtes ontwikkeld met het programma *Google Formulieren* voor de inventarisatie van de behoefte en actualiseringswensen van ouders en professionals. Per cursus is een onderscheid gemaakt tussen uitvoerende professionals en coördinerende professionals. De enquêtes bestonden uit de volgende onderdelen:

- *Enquête per cursus: uitvoerende professionals*. De enquêtes voor uitvoerende professionals bestonden uit acht onderdelen: 1) algemene gegevens; 2) organisatorische vragen rondom de oudercursus; 3) behoefte van ouders aan de oudercursus; 4) behoeften van ouders en professionals aan actualisering van de oudercursus; 5) actualisering van de inhoud van de oudercursus; 6) actualisering van de structuur van de oudercursus; 7) actualisering van het

programmamateriaal van de oudercursus; en 8) afsluitende vragen. In totaal bevat de enquête 67 vragen. Het antwoordformat was verschillend per vraag. Er is gebruik gemaakt van meerkeuzeantwoorden, selectievakken, open vragen en een Likert-5-puntenschaal, lopend van helemaal mee oneens tot helemaal mee eens.

- *Enquête per cursus: coördinator.* De enquêtes voor coördinerende professionals bestonden uit vijf onderdelen: 1) algemene gegevens; 2) organisatorische vragen rondom de oudercursus; 3) behoefte van ouders aan de oudercursus; 4) afsluitende vragen. In totaal bevat de enquête 39 vragen. Het antwoordformat was hetzelfde als bij de enquête voor cursusleiders.

De *algemene gegevens* hadden betrekking op gegevens van de respondenten, zoals de sector waarin zij werkzaam waren en de functie die zij beoefenden. De *organisatorische vragen* hebben betrekking op algemene gegevens van de respondenten, maar dan op organisatieniveau (bijvoorbeeld: de professionele verbinding met de cursus en het aantal jaren ervaring met het uitvoeren of coördineren van de cursus). De *behoefte aan de oudercursus* is onderzocht door te inventariseren welke soort ouders gebruik maken van de cursus (etniciteit, opleidingsniveau en gezinssamenstelling), wat de belangrijkste reden van ouders is om een cursus te volgen; hoe hoog het aantal aanmeldingen is en hoe vaak de cursus gegeven wordt. De *behoefte van ouders aan actualisering van de cursus* is onderzocht door te inventariseren of de huidige cursus aansluit bij de (cultuurspecifieke) behoeften van ouders; of de ouders tevreden zijn met de huidige cursus en of de huidige doelen van de cursus behaald worden. De *behoefte van professionals aan actualisering van de cursus* is onderzocht door te inventariseren in welke mate de respondenten zelf tevreden zijn met de cursus en of respondenten een training wenselijk vinden voordat professionals de cursus gaan geven. De wensen voor actualisering van de oudercursus zijn geïnventariseerd door te vragen naar wensen omtrent inhoud, structuur en programmamateriaal van de oudercursussen. De *inhoud* van de cursus heeft betrekking op de gekozen vaardigheden en thema's die centraal staan binnen de cursus; de *structuur* betreft de opzet van de bijeenkomsten (aantal, volgorde en inhoud) en de didactische onderdelen, zoals de oefenmaterialen (rollenspellen, groepsdiscussie, e.d.), informatieoverdracht, uitwisseling van ervaringen en de thuisopdrachten; en het *programmamateriaal* heeft betrekking op het oefenmateriaal, filmmateriaal, het draaiboek, een website en de folders van de cursus. Beide enquêtes zijn opgenomen in de bijlagen (Bijlage 2).

Interviews

De interviews hadden dezelfde opbouw als de vragenlijsten: 1) introductie; 2) behoefte van ouders aan de oudercursus; 3) behoefte van ouders en professionals aan actualisering; 4) actualisering van verschillende onderdelen (inhoud, structuur en programmamateriaal). Per onderdeel is verder in gegaan op de antwoorden van de respondent en is per onderdeel gevraagd welke aspecten behouden moeten blijven en welke aspecten aangepast moeten worden en waarom. De topiclijst die gebruikt is voor de interviews is te vinden in de bijlagen (Bijlage 3).

4. Resultaten

De resultaten van dit onderzoek naar de oudercursussen *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*, worden in dit hoofdstuk gezamenlijk besproken aan de hand van de volgorde van de deelvragen. De eerste onderzoeksvraag gaat over de ervaren behoefte van ouders aan de oudercursussen en de mogelijkheden van organisaties om de oudercursussen aan te bieden. De tweede deelvraag gaat over de behoefte van ouders en professionals met betrekking tot actualisering van de inhoud, structuur en het programmamateriaal van de cursus.

Binnen elk onderdeel is een onderscheid gemaakt tussen de resultaten die afkomstig zijn uit de enquêtes en resultaten afkomstig van de interviews. Omdat er geen grote verschillen gevonden zijn tussen coördinatoren en uitvoerende professionals, worden de resultaten van deze groepen gezamenlijk besproken. Bij de rapportage worden de belangrijkste gegevens vermeld en zijn enkele uitkomsten uit de enquête ten behoeve van de leesbaarheid samengevoegd. Daarnaast worden de benamingen van de oudercursussen in de notatie verkort tot: *PiZ* (*Peuter in Zicht!*), *O&Z* (*Opvoeden & Zo*) en *BomP* (*Beter omgaan met pubers*).

4.1 Behoefte van ouders aan en mogelijkheden voor het aanbieden van oudercursussen

Vraag naar oudercursussen

Ouders die volgens de respondenten het meeste gebruik maken van de cursus hebben vaak een Nederlandse achtergrond (*PiZ!*: 83%; *O&Z*: 51%; *Bomp*: 76%), zijn vaak middelbaar opgeleid (*PiZ!*: 45%; *O&Z*: 44%; *Bomp*: 45%) en zijn vaak afkomstig uit een tweeoudergezin (*PiZ!*: 79%; *O&Z*: 59%; *Bomp*: 53%). Het krijgen van handvatten voor specifieke problemen in de opvoeding, het contact met andere ouders en het uitwisselen van ervaringen zijn volgens de respondenten de belangrijkste redenen voor ouders om de cursus te volgen (Handvatten: *PiZ!*: 33%; *O&Z*: 45%; *Bomp*: 25%; Contact: *PiZ!*: 31%; *O&Z*: 20%; *Bomp*: 42%). Wat opvalt, is dat het contact en uitwisseling van ervaringen met andere ouders vaker wordt gekozen bij de cursus *Beter omgaan met pubers*, terwijl het krijgen van handvatten voor specifieke problemen bij de cursus *Opvoeden & Zo* het meest wordt genoemd. Respondenten van de cursus *Peuter in Zicht!* zitten hier tussenin. Uit de interviews met respondenten blijkt dat voornamelijk ouders van pubers steun hebben aan het contact met andere ouders, omdat zij daarbij horen dat zij niet de enigen zijn die tegen bepaalde problemen in de opvoeding aanlopen.

Aanbod van de huidige oudercursussen

Volgens de respondenten komen ouders bij de oudercursus terecht door middel van folders en nieuwsbrieven (*PiZ!*: 55%; *O&Z*: 48%; *Bomp*: 63%), via een CJG of wijkcentrum (*PiZ!*: 71%; *O&Z*: 48%; *Bomp*: 63%), via het eigen netwerk (*PiZ!*: 50%; *O&Z*: 48%; *Bomp*: 39%) en via het internet (*PiZ!*: 59%; *O&Z*: 37%; *Bomp*: 53%). De cursussen worden volgens de meeste professionals enkele keren per jaar gegeven (*PiZ!*: 45%; *O&Z*: 30%; *Bomp*: 50%). Het aantal aanmeldingen is volgens bijna de helft van de respondenten het afgelopen jaar afgenomen voor de cursussen *Opvoeden & Zo* (44%) en *Peuter in Zicht!* (48%). De afname bij de cursus *Beter omgaan met pubers* wordt door ongeveer een derde van de respondenten ervaren (29%).

De respondenten die een afname constateren noemen hier verschillende redenen voor, zoals het ontbreken van een actief wervingsbeleid (*O&Z*: 27%) en afname in interesse voor de cursus (*PiZ!*: 25%). Doordat organisaties gefuseerd zijn of met elkaar moeten samenwerken, raken volgens een drietal respondenten in de interviews de cursussen uit het zicht. Het volgende citaat geeft hier een illustratie van:

*‘Onze organisatie is gefuseerd, samen gegaan met een andere organisatie. Het blijven toch losse organisaties met een eigen beleid. De cursussen hebben nu niet de eerste prioriteit, beetje half. Dit speelt absoluut een rol.’ (Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*)*

Een respondent geeft in het interview aan dat het wervingsbeleid van haar eigen organisatie is geminimaliseerd: waar zij eerst de ruimte had om actief te flyereren in scholen, stuurt ze nu een pakketje met folders op naar scholen en komt er een oproep in de nieuwsbrief. Deze respondent denkt dat er hierdoor minder ouders bereikt worden. Dit wordt ook benoemd door een andere respondent die merkte dat er een terugloop van aanmeldingen was voor de cursus *Peuter in Zicht!*. Pas na actief geflyerd te hebben bij peuterspeelzalen werd de cursus na twee en een half jaar weer gegeven. Dit in contrast met de cursus *Beter omgaan met pubers*, waar volgens de respondent geen wervingsbeleid voor nodig is om voldoende aanmeldingen binnen te krijgen. Volgens de respondent is het verschil dat ouders van peuters wellicht meer gewend zijn om opvoedingsvragen met elkaar te bespreken dan ouders van pubers. Een andere respondent denkt ook dat de afname kan komen doordat ouders steeds meer keuze hebben uit een rijk aanbod aan opvoedtips en – ondersteuning via televisie en internet en van andere oudercursussen, zoals *Triple P*. Naast het brede aanbod en alternatieven, noemt een respondent dat ouders druk zijn en zich niet willen vastleggen voor zes of meer cursusavonden, waardoor deze groep ouders wellicht niet meer bereikt wordt.

Een aantal respondenten gaf in de enquête aan dat de cursus bij hen alleen nog wordt aangeboden wanneer er voldoende aanmeldingen zijn en dat dit aantal erg wisselend is per jaar. Daarnaast geeft een kwart van de professionals die met de cursus *Opvoeden & Zo* hebben gewerkt aan dat de cursus niet (meer) wordt gegeven. Dit is opvallend, omdat deze percentages veel lager zijn bij de andere twee oudercursussen. Op de vraag of er recentelijk een ander aanbod voor de oudercursus in de plaats is gekomen, antwoorden respondenten voornamelijk dat dit niet het geval is (*PiZ!*: 71%; *O&Z*: 41%; *Bomp*: 61%). Bij de cursus *Opvoeden & Zo* is er ook een aanzienlijk percentage dat zegt niet te weten of er een ander aanbod voor de oudercursus in de plaats is gekomen (33%). Het lage percentage respondenten dat aangeeft dat het aanbod wel is veranderd, noemen voornamelijk de oudercursus *Triple P* als vervangend aanbod. Ook wordt de *Triple P*-cursus vaak naast deze oudercursussen gegeven. Het vervangende aanbod heeft volgens deze groep respondenten geen verband met de transitie van de jeugdzorg (*PiZ!*: 47%; *O&Z*: 31%; *Bomp*: 53%) of dit is niet bekend (*PiZ!*: 42%; *O&Z*: 55%; *Bomp*: 32%). Het volgende citaat is hier een voorbeeld van:

'Er is gekozen vanuit de gemeente om meer te richten op lezingen en workshops Triple P met de gedachte dat dit meer ouders aanspreekt in verband met dat ouders niet meer gemotiveerd zijn om 6 cursusavonden te volgen.' (Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*)

De meeste professionals geven aan dat er binnen hun organisatie mogelijkheden zijn om de oudercursus te continueren (*PiZ!*: 64%; *O&Z*: 60%; *Bomp*: 76%). Dit past volgens de meerderheid van de respondenten goed binnen het huidige preventieve jeugdbeleid (*PiZ!*: 67%; *O&Z*: 53%; *Bomp*: 82%).

4.2 Behoeftte aan actualisering van oudercursussen volgens ouders en professionals

Aansluiting van de cursus op de behoeften van ouders

De huidige cursussen sluiten volgens ruim drie kwart van de uitvoerende professionals aan op de behoeften van ouders (*PiZ!*: 79%; *O&Z*: 80%; *Bomp*: 76%). De cursussen sluiten goed aan op de opvoedingsvragen van ouders en het gebruik van interactieve en afwisselende werkvormen spreekt ouders aan, zo blijkt uit vier interviews. Respondenten die vinden dat de huidige cursus niet goed aansluit op de behoeften van ouders noemen hier verschillende redenen voor. Uitvoerende professionals van de cursus *Beter omgaan met pubers* noemen vooral het verouderde filmmateriaal (5 respondenten), oude thema's en voorbeelden (2 respondenten), de lengte van de oudercursussen (2 respondenten) en het geringe accent op opvoedvaardigheden in de cursus (2

respondenten). In de interviews geeft een respondent een voorbeeld van soms minder geschikt filmmateriaal:

'Bijvoorbeeld een filmpje van twee kinderen, die maken ruzie. De jongen bijt het meisje. Dan zegt de moeder: 'Zal ik dat bij jou doen? Hap!' ... Kinderlijk en vreemd voorbeeld, een beetje gênant.' (Respondent oudercursus *Beter omgaan met pubers*)

Uitvoerende professionals van de cursus *Opvoeden & Zo* vinden dat de cursus te weinig accent legt op het stimuleren van gewenst gedrag (4 respondenten), dat het materiaal sterk verouderd of ouderwets is (4 respondenten), de onderwerpen of thema's verouderd zijn (3 respondenten), de cursus te makkelijk is (2 respondenten) en dat de cursus te veel aanbodgericht is (2 respondenten). Uitvoerende professionals van de cursus *Peuter in Zicht!* noemen voornamelijk dat (hoger opgeleide) ouders meer diepgang in de cursus verwachten (3 respondenten), het filmmateriaal verouderd is (2 respondenten) en niet altijd goed aansluit op het thema dat behandeld wordt of op de situaties van ouders (2 respondenten). Ook willen ouders meer ruimte om ervaringen uit te wisselen (2 respondenten). Uit deze antwoorden blijkt dat voornamelijk respondenten van de oudercursussen *Peuter in Zicht!* en *Opvoeden & Zo* merken dat de cursus vooral aansluit bij lager opgeleide ouders, of bij ouders die minder bewust bezig zijn met de opvoeding, zoals ouders van kinderen op VVE peuterspeelzalen. Voor hoger opgeleide ouders en ouders van kinderen met zwaardere problematiek lijkt de cursus niet goed aan te sluiten. Voor hoger opgeleide ouders is de cursus volgens de professionals te eenvoudig en iets te belerend, omdat deze ouders vaak al meer gelezen hebben over de opvoeding en bewuster met opvoeden bezig zijn:

'Je merkt dat aan het feit dat ouders heel bewust met de opvoeding bezig zijn. Zij hebben een andere visie dan laagopgeleide ouders, bewuster. Vaardigheden weten ze wel. Ik merk het aan de antwoorden die ze geven.' (Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*)

Op de vraag of de cursus ook aansluit op cultuurspecifieke behoeften van ouders reageren professionals van de cursussen *Opvoeden & Zo* en *Peuter in Zicht!* verdeeld. Ongeveer een derde vindt van wel, een derde vindt van niet en een derde zegt dit niet te weten. Deze laatste groep is het grootst bij de cursus *Beter omgaan met pubers* (63%). Dat de resultaten niet eenduidig zijn, is waarschijnlijk toe te schrijven aan het feit dat de meeste respondenten met, van oorsprong, Nederlandse ouders te maken hebben (gehad) en daardoor weinig ervaring hebben met cultuurspecifieke vragen. Enkele respondenten uit hun twijfels bij de mate waarin de cursus aansluit bij de behoeften van migrantenouders. Een uitvoerende professional vindt dat de cursus

wel aansluit op cultuurspecifieke opvoedingsvragen, omdat de materialen en het draaiboek hiervoor voldoende houvast bieden. Een andere respondent heeft altijd een diverse oudergroep, maar ervaart geen cultureel verschil in opvoedvragen tussen deze ouders. Andere respondenten vinden dat de cursus ondanks de vertaalde materialen teveel uitgaat van westerse opvoedwaarden en het draaiboek juist te weinig gericht is op het stimuleren van een open houding voor andere culturen en manieren. Zo geeft een andere professional bijvoorbeeld aan dat zij veel schaamte ervaart bij niet-westerse migrantenmoeders, waardoor het lastiger is om hen te bereiken en te betrekken in bijvoorbeeld rollenspellen.

Volgens bijna alle respondenten zijn ouders tevreden met de cursus (*PiZ!*: 91%; *O&Z*: 95%; *Bomp*: 93%). In de interviews geven professionals aan dat ouders het uitwisselen van ervaringen prettig vinden, omdat ouders daardoor ervaren dat zij niet de enigen zijn met vragen en problemen. Ook vinden ouders het volgens de professionals prettig om concrete handvatten of vaardigheden aangereikt te krijgen. Daarnaast vinden ouders het prettig om inzicht te krijgen in de ontwikkelingsfase van het kind, zodat zij het (probleem)gedrag beter kunnen kaderen en aanpakken. Volgens respondenten worden de doelen van de cursussen dan ook behaald, zoals 'het competentier voelen in het omgaan met lastig pubergedrag' bij de cursus *Beter omgaan met pubers*, 'het toepassen van vaardigheden om het gedrag van hun kind effectief te beïnvloeden' bij de cursus *Opvoeden & Zo* en 'het kunnen hanteren van vaardigheden om het gedrag van hun peuter effectief te beïnvloeden' bij de cursus *Peuter in Zicht!*. Alleen het doel om een netwerk op te bouwen van ouders van peuters in de wijk wordt minder overtuigend behaald volgens cursusleiders van de cursus *Peuter in Zicht!*.

Aansluiting van de cursus op de behoeften van professionals

Ondanks dat ouders volgens professionals tevreden zijn met de cursus, zijn de uitvoerende professionals zelf iets kritischer. Veel respondenten zijn tevreden (*PiZ!*: 58%; *O&Z*: 50%; *Bomp*: 47%), maar een aanzienlijk deel is hier neutraal over (*PiZ!*: 26%; *O&Z*: 35%; *Bomp*: 40%). Uit de interviews blijkt dat enkele professionals merken dat ouders wel tevreden zijn met de inhoud, maar dat zij zelf graag actuelere onderwerpen willen behandelen, meer oplossingsgericht willen werken of recentere informatie willen geven, over bijvoorbeeld het puberbrein. Een zestal uitvoerende professionals geven in de interviews aan dat zij deze vrijheid zelf al nemen bij het geven van de cursus. Deze professionals hebben al veel ervaring met het geven van de cursus en gebruiken het draaiboek als basis. Zo voegen zij informatie of voorbeelden uit de *Triple P*-cursus toe, passen oefeningen aan met actuelere onderwerpen, gebruiken YouTube-filmpjes, werken met een

powerpoint en geven recentere informatie over bijvoorbeeld de ontwikkeling van pubers. Daarnaast willen een aantal professionals ook graag vraaggericht werken en vinden zij het belangrijk dat je je als trainer aan kunt passen aan de groep ouders die er voor je zit. Dit houdt in dat er volgens respondenten meer gekeken moet worden naar de specifieke opvoedvragen van ouders (2 respondenten), maar vooral ook dat het aanbod flexibeler moet zijn door het tempo van de cursus aan te passen aan het kennis- en vaardighedeniveau van de ouders (6 respondenten).

De meerderheid van de respondenten vindt een training wenselijk voor startende cursusleiders (PiZ!: 68%; O&Z: 62%; Bomp: 70%). Uit de toelichtende antwoorden blijkt dat de meeste professionals vinden dat een training belangrijk is om de kwaliteit van de cursus te waarborgen:

'Ik vind dat alleen mensen met een juiste achtergrond en training de cursus moeten kunnen geven om kwaliteit te kunnen garanderen. Nu is het zo dat soms mensen die geen pedagogische achtergrond hebben de cursus wel kunnen geven (geldt ook voor Triple P cursus overigens). Dat vind ik een slechte zaak. Een training is daarnaast nodig om het materiaal, de doelgroep, de inhoud goed te kunnen doorgronden.' (Respondent oudercursus Opvoeden & Zo).

Andere respondenten geven juist aan dat startende cursusleiders wel een pedagogische achtergrond hebben, maar niet didactisch getraind zijn. Een training is volgens hen noodzakelijk om goed te leren omgaan met groepen ouders. Respondenten die een training voor nieuwe cursusleiders niet direct noodzakelijk vinden, geven daar vaak bij aan dat het hebben van een pedagogische achtergrond en werkervaring met groepen ouders dan wel een vereiste is.

4.3 Wat zijn de wensen voor actualisering van cursussen van ouders en professionals?

Volgens de meeste respondenten hebben ouders behoefte aan actualisering van de cursus. De behoefte aan actualisering is voor alle cursussen het grootst met betrekking tot het filmmateriaal (PiZ!: 63%; O&Z: 84%; Bomp: 89%), gevolgd door de inhoud van de cursus (Bomp: 59%); de begeleidende materialen van de cursus (PiZ!: 47%; O&Z: 56%); en de opzet van de cursus (PiZ!: 47%). De volledige percentages zijn te vinden in Grafiek 1 in Bijlage 1.

Aanpassing van het filmmateriaal van de oudercursussen

Het filmmateriaal vormt volgens de meeste respondenten een noodzakelijk onderdeel van de cursus (PiZ!: 97%; O&Z: 86%; Bomp: 70%). Enkele respondenten noemen bijvoorbeeld dat ouders vragen naar filmmateriaal en het prettig vinden als voorbeeld en als afwisseling van de andere werkvormen. Bijna alle respondenten vinden dat het filmmateriaal geactualiseerd moet worden

(PiZ!: 82%; O&Z: 92%; Bomp: 97). Professionals zouden dan zowel de inhoud, zoals de onderwerpen en boodschappen die de film scènes moeten laten zien, als de vormgeving, zoals de kledingdracht en de setting van de scène, willen aanpassen. Met betrekking noemen elf professionals in de enquête het filmmateriaal onder andere ‘erg gedateerd’, ‘ernstig verouderd’, ‘niet van deze tijd’ en ‘niet prettig om naar te kijken’. Het volgende citaat geeft weer hoe storend oude filmbeelden kunnen zijn:

‘Vooral verouderde beelden, de kledingdracht. Je ziet dat het in een andere tijd is opgenomen. Het zit ‘m vooral in dat je ziet dat het oud is. Op het moment dat het steeds ouder gaat worden leidt dat af. Het is niet zo netjes van: zo dat ziet er goed uit.’ (Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*).

Ook inhoudelijk sluiten de filmbeelden volgens negen respondenten in de interviews niet goed aan op de huidige situatie. In het geval van de cursus *Peuter in Zicht!* noemen twee respondenten dat de scènes niet goed aansluiten op het thema dat behandeld wordt. Het gaat dan om de scènes van Perdal en zijn moeder, waar de moeder inconsequent de vaardigheden toepast. Hierdoor wordt het doel van de scènes onduidelijk en het effect van de ingezette vaardigheden is niet duidelijk weergegeven in de scènes. In de interviews noemen vier cursusleiders van de cursussen *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* dat er wel actuelere onderwerpen in het filmmateriaal mogen komen, zoals discussies over het gebruik van een mobiele telefoon, gamegedrag en cyberpesten. Twee van de drie geïnterviewde respondenten van de cursus *Beter omgaan met pubers* vinden het leuk dat pubers zelf aan het woord zijn in de huidige filmbeelden en zouden dat willen behouden. Eén geïnterviewde respondent van de cursus *Opvoeden & Zo* vindt dat het filmmateriaal verfrist moet worden met een meer handelingsgerichte aanpak. Dit houdt volgens de cursusleider in dat er meer op maat wordt gewerkt in de filmpjes, in plaats van het meer medische model dat het filmmateriaal nu kenmerkt, door op een schoolse manier vast te leggen wat de juiste manier is. Ten slotte vinden drie respondenten in de interviews dat het filmmateriaal niet goed aansluit op de groepen ouders die de cursus bij hen volgen. Zo hebben twee cursusleiders voornamelijk ouders met een Nederlandse achtergrond in hun groepen, terwijl het filmmateriaal erg divers is. Zij zouden meer keuzes willen hebben in het filmmateriaal op basis van de doelgroep. Een andere respondent geeft aan dat de film scènes te voorspelbaar zijn voor haar doelgroep van hoger opgeleiden.

Professionals hebben niet stilgezeten nadat zij constateerden dat het filmmateriaal niet meer goed aansloot op de huidige tijdsgeest en behoeften van hun doelgroep. Respondenten van de cursussen *Beter omgaan met pubers* en *Peuter in Zicht!* geven in de interviews aan dat zij YouTube-filmpjes

(drie respondenten) gebruiken in plaats van de cursus-dvd's. Twee respondenten geven juist aan dat zij YouTube-filmpjes ongeschikt vinden, omdat er veel irrelevante informatie bij zit die niet goed aansluit op het doel van de cursus. Eén van deze respondenten gebruikt ook fragmenten uit films (over een hele moeilijke puber) of televisieprogramma's (*Rapport voor mijn ouders*) om het huidige filmmateriaal te vervangen. Ook gebruikt zij afhankelijk van de groep filmmateriaal van de *Triple P*-cursus. Ten slotte geven vier respondenten aan dat het een goed idee zou zijn om samenwerkingsverbanden aan te gaan met organisaties die mogelijk al in het bezit zijn van geschikt filmmateriaal, zoals onderwijsadviesbureaus en het AIT (video hometraining).

Aanpassing van de inhoud van de oudercursussen

De onderwerpen en vaardigheden van de cursus dragen volgens de meeste respondenten bij aan de het bereiken van de doelen van de cursus. Dit geldt voor zowel de vaardigheden van de basisbijeenkomsten (*PiZ!*: 97%; *O&Z*: 90%; *Bomp*: 87%), als – in iets mindere mate – voor de vaardigheden van verdiepende bijeenkomsten (*PiZ!*: 61%; *Bomp*: 73%). Ook vinden de meeste professionals dat de geformuleerde doelen en het accent op vaardigheidstraining nog relevant zijn in de huidige tijd, voor zowel de basisbijeenkomsten (*PiZ!*: 79%; *O&Z*: 72%; *Bomp*: 77%), als voor de verdiepende bijeenkomsten (*PiZ!*: 74%; *Bomp*: 87%). Op de vraag of uitvoerende professionals de vaardigheden goed vinden aansluiten op cultuurspecifieke opvoedingsvragen antwoorden respondenten minder instemmend. Een overtuigend percentage respondenten is hier neutraal over (basisbijeenkomsten: *PiZ!*: 55%; *O&Z*: 40%; *Bomp*: 60%, verdiepende bijeenkomsten: *PiZ!*: 45%; *Bomp*: 57%) en een ander deel van de respondenten is het hier wel mee eens (basisbijeenkomsten: *PiZ!*: 39%; *O&Z*: 43%; *Bomp*: 40; verdiepende bijeenkomsten: *PiZ!*: 42%; *Bomp*: 40%). Dit komt overeen met de eerdere bevinding dat de respondenten verdeeld zijn over de vraag of de algehele cursus aansluit op cultuurspecifieke opvoedvragen. De respondenten reageren verdeeld op de vraag of de vaardigheden van de basiscursus aangepast moeten worden (*PiZ!*: 40% wel en 50% niet; *O&Z*: 43% wel en 34% niet; *Bomp*: 50% wel en 37% niet) en op de vraag of de vaardigheden van de verdiepingscursus aangepast moeten worden (*PiZ!*: 34% wel en 34% niet; *Bomp*: 57% wel en 20% niet).

Uit de toelichtende antwoorden op de vraag of de vaardigheden aangepast of aangevuld moeten worden komen verschillende resultaten per cursus. Cursusleiders van de cursus *Peuter in Zicht!* geven aan dat de cursus aangepast zou moeten worden door meer verdiepende informatie te geven (2 respondenten); door meer toe te spitsen op uitgangspunten van de *Triple P*-cursus (2 respondenten), mede omdat zij al *Triple P*-geschoold zijn en deze achtergrond vanzelf meenemen in

de peutercursus; door minder accent te leggen op de vaardigheid sturen en meer informatie te geven over de discussie rondom 'time-out' en 'straffen' (2 respondenten); en door flexibeler te kunnen zijn in het aanbod (2 respondenten). Met betrekking tot aanpassing van de thema's van de verdiepende bijeenkomsten geven de zes cursusleiders aan dat zij deze thema's al verweven in de basiscursus, omdat er anders teveel herhaling plaatsvindt volgens hen. Cursusleiders van de cursus *Opvoeden & Zo* zouden voornamelijk meer aandacht in de cursus willen voor een positieve aanpak in de opvoeding (10 respondenten). Het volgende citaat uit een interview illustreert deze gedachte:

'Dat positieve stuk is al een groot deel van de cursus, mag nog wel groter. Negatief zorgt ervoor dat ouders daarin blijven hangen. Positieve aandacht geven zou uitgebreid mogen worden. Straffen en consequent zijn zou compacter kunnen. Negeren zou kleiner kunnen.'
(Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*).

Daarnaast noemen respondenten dat er meer achtergrondkennis over de ontwikkeling van kinderen of meer verdieping mag komen in de cursus (5 respondenten); dat er meer accent mag komen op intercultureel opvoeden in de voorbeelden, op culturele verschillen in de opvoeding en culturele oplossingsstrategieën in de westerse maatschappij (5 respondenten); dat er meer actuele onderwerpen in de cursus mogen, zoals media-opvoeding, maar ook het opvoeden in de drukke levens van gezinnen (4 respondenten). Enkele cursusleiders geven ten slotte aan dat er meer ruimte gemaakt mag worden voor ervaringen van ouders zelf (3 respondenten). Cursusleiders van de oudercursus *Beter omgaan met pubers* willen vooral het onderwerp 'sociale media' verwerken in de cursus, omdat zij hier veel vragen over krijgen van ouders of merken dat dit speelt in de gezinssituaties van ouders (7 respondenten over de basis cursusbijeenkomsten en 11 respondenten over de verdiepende cursusbijeenkomsten). Het volgende citaat geeft hier een voorbeeld van:

Tegenwoordig hebben ouders veel moeite met sociale media: hoe toezicht te houden en regels en grenzen te bieden. Pubers weten vaak meer dan de ouders en dat kan soms lastig zijn om hun kinderen hierin te begeleiden. Ik denk dat de cursus hierop in kan springen. (Respondent oudercursus *Beter omgaan met pubers*).

Volgens een tweetal respondenten in de interviews zou dit thema verwerkt kunnen worden in casussen of voorbeelden in de bestaande bijeenkomsten, zoals bij het stellen van grenzen of het overleggen met je puber.

Actualisering van de structuur van de oudercursussen

De meerderheid van de cursusleiders vindt de huidige opbouw van de cursus prettig om mee te werken (PiZ!: 82%; O&Z: 70%; Bomp: 64%). Ongeveer de helft van de respondenten vindt dat de structuur van de cursus aangepast moet worden (PiZ!: 50%; O&Z: 51%; Bomp: 43%). Het gaat dan vooral om aanpassing van het aantal bijeenkomsten (PiZ!: 55%; O&Z: 51%; Bomp: 44%), de inhoud van de bijeenkomsten (PiZ!: 50%; O&Z: 42%; Bomp: 50%) en de opzet van de bijeenkomsten (PiZ!: 45%; O&Z: 32%; Bomp: 50%). Concreter geven respondenten aan dat het aantal bijeenkomsten naar beneden zou kunnen en dat bijeenkomsten die bij elkaar passen samengevoegd kunnen worden. Ouders hebben volgens vier respondenten in de interviews een drukke agenda, waardoor het huidige aantal bijeenkomsten volgens hen een bezwaar vormen. (zowel voor *Peuter in Zicht!*, *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*). Enkele cursusleiders experimenteren al met een minder aantal bijeenkomsten, door de introductiecursus in te korten, rollenspellen weg te laten of door vaardigheden samen te voegen in één bijeenkomst. Andere respondenten (twee) geven juist aan dat het aantal bijeenkomsten goed is en dat zij geen klachten of bezwaren ervaren en dat er op deze manier goed in kan worden gegaan op elke vaardigheid. Het lijkt erop dat in het bijzonder voor hoger opgeleide ouders behoefte is om sneller door de stof te gaan en oefeningen weg te laten (twee respondenten).

Respondenten zijn over het algemeen tevreden met de verschillende onderdelen van de bijeenkomsten: informatieoverdracht door een cursusleider, illustratieve filmfragmenten, een discussie of vragenronde, oefeningen (zoals rollenspellen, verwerkingsopdrachten en oefensituaties), uitwisseling van ervaringen en een thuisopdracht (PiZ!: 84%; O&Z: 73%; Bomp: 64%). Daarnaast zijn alle onderdelen van belang voor behalen van de doelen van de cursus volgens de meerderheid van de respondenten (zie Grafiek 2 in Bijlage 1). Vooral het uitwisselen van ervaringen van ouders dragen hier volgens hen aan bij (PiZ!: 92%; O&Z: 92%; Bomp: 100%). Een kleine meerderheid vindt dat de onderdelen flexibeler toegepast moeten kunnen worden (PiZ!: 61%; O&Z: 65%; Bomp: 70%); inhoudelijk aangepast moeten worden (PiZ!: 48%; O&Z: 60%; Bomp: 74%) en aangepast moeten worden aan de behoeften van ouders (PiZ!: 58%; O&Z: 68%; Bomp: 60%). Een grotere meerderheid vindt dat de onderdelen geactualiseerd moeten worden (PiZ!: 73%; O&Z: 83%; Bomp: 87%), door bijvoorbeeld onderdelen te digitaliseren. Een voorbeeld hiervan wordt in een interview gegeven:

‘Veel meer gebruik maken van de digitale mogelijkheid. Gebruik maken van e-learning, dat mensen thuis een filmpje kunnen nakijken. In de cursus zelf een interview kan maken: hoeveel procent voor en tegen een bepaalde stelling.’ (Respondent oudercursus *Opvoeden & Zo*).

Actualisering van het programmateriaal van de oudercursussen

De meeste uitvoerende professionals vinden de vaste structuur prettig om mee te werken (*PiZ!*: 79%; *O&Z*: 72%; *Bomp*: 60%). Op de vraag of het draaiboek gedigitaliseerd moet worden reageren professionals verschillend (*PiZ!*: 58%; *O&Z*: 68%; *Bomp*: 74%). In de interviews geven zeven respondenten aan voorstander te zijn voor digitalisering van het draaiboek, omdat dit handiger is en meer van deze tijd. Het kan bijvoorbeeld handig zijn wanneer iemand op meerdere locaties werkt, zodat er alleen een usb-stick mee kan worden genomen in plaats van een dikke map.

Een overgroot deel van de respondenten vindt dan ook dat oudermaterialen ook gedigitaliseerd moeten worden en downloadbaar moeten zijn (*PiZ!*: 79%; *O&Z*: 85%; *Bomp*: 93%). Een respondent noemt in de interview dat huiswerkopdrachten bijvoorbeeld digitaal opgestuurd kunnen worden, of dat er via een app gewerkt kan worden. Ook geven een aantal respondenten aan dat het handig zou zijn om de bijeenkomsten te digitaliseren in de vorm van powerpoint-presentaties ter vervanging van de ouderwetse flap-overs. Hierin kunnen filmpjes, huiswerkopdrachten en interactieve werkvormen geïntegreerd worden.

Verder vindt een kleine meerderheid dat het gebruik van folders (*PiZ!*: 76%; *O&Z*: 63%; *Bomp*: 57%) nog wenselijk is en vindt eveneens een meerderheid dat deze aangepast moeten worden (*PiZ!*: 53%; *O&Z*: 57%; *Bomp*: 70%). In de interviews geven de respondenten aan vaak zelf aanvullende informatie toe te voegen (drie respondenten), aangepast op de lokale situatie en doelgroep (een respondent) en doen dit bijvoorbeeld via een digitale nieuwsbrief (een respondent).

Daarnaast vindt een meerderheid van de professionals het gebruik van een website (*PiZ!*: 76%; *O&Z*: 66%; *Bomp*: 77%) wenselijk, zodat gedigitaliseerde informatie gemakkelijk te vinden is. In de interviews geven respondenten aan een website handig te vinden om informatie aan ouders op te geven (5 respondenten), om huiswerkopdrachten en artikelen voor ouders op te plaatsen (2 respondenten) en om uitwisseling van ervaringen van ouders verder te stimuleren (2 respondenten).

5. Conclusie en discussie

De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat de onderzochte oudercursussen goed passen bij de behoeften van ouders. De afwisseling tussen praktische oefening, het opfrissen van kennis en ruimte voor onderlinge uitwisseling oogsten waardering. Hoewel ouders tevreden zijn, is er behoefte aan modernisering van de cursussen. Vooral het filmmateriaal moet worden geactualiseerd en voorbeelden die in de cursussen worden aangereikt, moeten beter aansluiten op thema's waar ouders van nu mee worstelen.

Behoefte aan de oudercursussen

Uit dit onderzoek blijkt dat de oudercursussen op veel plekken in het land nog deel uitmaken van het lokale opvoedingsondersteuningsaanbod. Ouders worden onder meer door middel van folders, het CJG, het wijkcentrum of het eigen netwerk attent gemaakt op het aanbod van de cursussen. Toch constateert bijna de helft van de respondenten dat het aantal aanmeldingen voor de cursussen afneemt. Hoewel de kanttekening moet worden geplaatst dat het hier om een klein aantal respondenten gaat, veronderstellen professionals van de cursus *Opvoeden & Zo* dat dit deels te maken heeft met de veranderingen in het jeugdbeleid, waardoor een actief wervingsbeleid om organisatorische en budgettaire redenen ontbreekt. Bij *Peuter in Zicht!* wijten de professionals de afname van het aantal aanmeldingen aan verminderde interesse in een cursus. Zij vermoeden dat de huidige generatie ouders met jonge kinderen vragen over de opvoeding vanzelfsprekender met andere ouders deelt en bij vragen liever het internet raadpleegt dan een cursus volgt. Als ouders echter *advies* willen over de opvoeding, blijken ouders een oudercursus te prefereren boven online ondersteuning door andere ouders (Kesselring et al., 2012).

Volgens een ruime meerderheid van de professionals sluiten de cursussen goed aan bij de verwachtingen en behoeften van de ouders die deelnemen. Ouders melden zich meestal aan om handvatten te krijgen bij de aanpak van specifieke problemen in de opvoeding, zoals dwars peuter- of grensoverschrijdend pubergedrag. Deze motivatie sluit naadloos aan bij het doel van de cursussen waarin het trainen van vaardigheden centraal staat. Net zoals in het onderzoek van Prinsen en collega's (2005), blijken ouders na het volgen van een cursus beter in staat te zijn het gedrag van hun kind te plaatsen binnen een bepaalde ontwikkelingsfase en de geleerde vaardigheden in de praktijk te brengen. Ook melden ouders dat de verstandhouding met hun kind na het volgen van een cursus is verbeterd.

Behalve dat ouders graag vaardigheden aangeleerd krijgen, hechten zij waarde aan het contact met andere ouders en het uitwisselen van ervaringen. Ouders van pubers blijken hier het meeste behoefte aan te hebben. Omdat het voor hen minder vanzelfsprekend is om andere ouders dagelijks (op het schoolplein) te ontmoeten, lijkt het uitwisselen van ervaringen voor deze groep ouders extra waardevol. Alhoewel het geen expliciet doel is, ligt in het delen van ervaringen volgens bijna alle respondenten de kracht van de cursussen. Het geeft ouders ruimte om gevoelens te delen, het respecteert de kwetsbaarheid van het ouderschap zelf (Hoek, 2012) en biedt de mogelijkheid om te leren van de succesvolle aanpak van mede-opvoeders (Adriaensens & Koopmans, 2005). Volgens professionals is het delen van ervaringen zelfs een voorwaarde om de doelen van de cursus te behalen. Het is niet bekend of de uitwisseling van ervaringen een werkzame factor is van oudercursussen, maar het past wel in het huidige paradigma van de pedagogische civil society waarin laagdrempelig contact tussen ouders wordt aangemoedigd (Van Yperen, 2011).

Het huidige onderzoek laat zien dat de oudercursussen minder geschikt zijn voor hoogopgeleide ouders en voor ouders van kinderen met zwaardere opgroei-problematiek. Hoogopgeleide ouders ervaren de cursus soms als betuttelend en voorspelbaar en hebben vooral behoefte aan verdiepende kennis over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Ouders van kinderen met zwaardere opgroei-problematiek hebben behoefte aan specifiekere handvatten en herkennen zich niet in de voorbeelden die worden gegeven. Dit is deels te verwachten, omdat de cursussen ontwikkeld zijn voor ouders met lichte opvoedproblemen. Bovendien zijn de cursussen *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* specifiek gericht op ouders met verschillende etnische achtergronden in achterstands-situaties. Of de cursussen ook daadwerkelijk voldoende zijn afgestemd op migrantenouders, is moeilijk uit de resultaten af te leiden. Alhoewel professionals over het algemeen tevreden zijn, hebben enkelen van hen toch bedenkingen over het aansluiten van de cursus bij migrantenouders. Zo ontbreekt het volgens hen aan opvoedingsvoorbeelden die passen bij de leefwereld van migrantenouders en zou het spanningsveld tussen verschillende waarden over opvoeden in een open dialoog meer besproken kunnen worden. Het laatstgenoemde blijkt van belang voor een positieve ontwikkeling van jeugdigen die afkomstig zijn uit etnische minderheidsgroepen. Wanneer jongeren ruimte krijgen om zich te oriënteren op het opgroeien tussen verschillende culturen en een sterke etnische identiteit ontwikkelen, kunnen psychiatrische problemen worden voorkomen of verminderd (Adriaanse, 2015). Een oudercursus kan hier via de ouders op inspelen.

Bereik en aansluiting van de oudercursussen

De beoogde doelgroep van de oudercursussen *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers*, namelijk

laagopgeleide migrantenouders, zijn beperkt vertegenwoordigd. De meeste ouders die aan de oudercursussen deelnamen, hebben een Nederlandse achtergrond, zijn middelbaar opgeleid en afkomstig uit tweeoudergezinnen. Dit resultaat wordt bevestigd door onderzoek. Jeugdigen en gezinnen van niet-westerse herkomst nemen in vergelijking tot autochtoon-Nederlandse ouders minder deel aan preventieve vormen van opvoedondersteuning (Gruijter, Pels, & Tan, 2009; Distelbrink, Essayah, & Vandenbroucke, 2010), terwijl er onder hen meer behoefte blijkt te bestaan aan informele en formele vormen van opvoedondersteuning (Kesselring et al., 2012).

Het beperkt bereiken van laagopgeleide migrantenouders blijft een zorgelijke ontwikkeling. Uit onderzoek blijkt dat allochtone jongeren in vergelijking tot autochtone jongeren vaker te maken hebben met zwaardere problematiek, zoals gedragsproblemen en psychotische ervaringen (Adriaanse, 2015). Ook zijn zij oververtegenwoordigd in de zwaardere vormen van jeugdzorg (Gruijter et al., 2009). Ondanks een laagdrempelig aanbod, soms ontwikkeld in samenwerking met de doelgroep (*Beter omgaan met pubers*), blijkt de afstand tussen professionele organisaties en migrantengroepen nog te groot. Een actief wervingsbeleid en meer samenwerking met informele sociale en culturele organisaties, zoals migrantenzelforganisaties, zijn nog steeds nodig. Mogelijk is die samenwerking onder druk komen te staan door de transitie van de jeugdzorg. Daarnaast is het nodig om de effectiviteit van oudercursussen voor migrantenouders vast te stellen en meer zicht te krijgen op de interculturele competenties van professionals (Distelbrink et al., 2010).

Wensen ten aanzien van de actualisering van oudercursussen

Ondanks grote tevredenheid van ouders, is de meerderheid van de professionals van mening dat ouders behoefte hebben aan actualisering van de cursussen. Het gaat dan vooral om vernieuwing van het filmmateriaal, maar ook om aanpassing van de inhoud, de opbouw en de programmamaterialen van de cursus. Zo worden bij de cursussen *Opvoeden & Zo* en *Beter omgaan met pubers* vooral de oubolligheid van het filmbeeld en de gedateerde opvoedthema's als storend ervaren.

In de cursus zou zowel inhoudelijk als in het beeldmateriaal meer aandacht moeten worden besteed aan actuele opvoedingsthema's, zoals omgang met sociale media. Ouders willen bijvoorbeeld weten wat voor invloed sociale media heeft op hun kind en hoe ze hier concreet mee om moeten gaan. In de praktijk passen cursusleiders de cursus vaak al aan. Het filmmateriaal wordt bijvoorbeeld vervangen door YouTube-filmpjes, fragmenten uit films en televisieprogramma's of door materiaal uit andere cursussen. Ook actualiseren zij bepaalde thema's, bijvoorbeeld door artikelen over het puberbrein of mediaopvoeding aan het bestaande aanbod toe te voegen. Volgens

cursusleiders zouden de thema's zich ook moeten richten op 'opvoeden te midden van een druk gezinsleven', 'communicatie tussen ouder en kind' en 'positief opvoeden', volgens de principes van *Triple-P*. In *Triple P* vormen vijf basisprincipes het pedagogisch fundament van positief opvoeden: het creëren van een veilige en stimulerende omgeving; leren door positieve ondersteuning; hanteren van adequate discipline, realistische verwachtingen hebben en voor jezelf zorgen als ouder (Blokland, 2010, p. 182). Alhoewel aspecten van de vijf basisprincipes ook aan bod komen in de onderzochte cursussen, zijn de cursusleiders van mening dat het stimuleren van gewenst gedrag, zoals prijzen en complimenten geven, nog meer aandacht mag hebben. Ook zou in de cursussen meer aandacht besteed kunnen worden aan de achterliggende behoeften en gevoelens van kinderen die leiden tot ongewenst gedrag (Rosenberg, 2011; Neve, 2014).

Ter ondersteuning van de inhoud en de filmfragmenten, zouden het draaiboek en de cursusmaterialen volgens de meeste respondenten moeten worden gedigitaliseerd (bijv. downloaden via een website of op USB). Het gebruik van computer- of tablet wordt steeds meer de norm en is in hun ogen praktischer ('er hoeft niet meer met een dik draaiboek gesleept te worden'). Enkele respondenten geven aan al met powerpoint presentaties te werken waarin informatie, film en oefeningen zijn geïntegreerd. Deze koplopers veronderstellen dat het gebruik van applicaties, zoals een quiz-app, enthousiasmerend werkt.

De meeste professionals vinden de huidige opbouw van de cursus prettig om mee te werken. De cursussen onderscheiden zich van andere oudercursussen door ruimte voor uitwisseling tussen ouders en vergroten daarmee hun laagdrempeligheid. Desondanks hebben professionals de wens om oudercursussen flexibeler en vraaggerichter aan te bieden, vooral voor hoogopgeleide ouders. Dit betekent dat zij het aantal bijeenkomsten, de oefeningen en de thematische informatie in samenspraak met de doelgroep willen aanpassen. Hoewel er geen uitspraken kunnen worden gedaan over de invloed hiervan op het effect van oudercursussen, past het vraaggericht werken binnen de huidige trend om meer met ouders samen te werken (Koersbesluit, 2013). Het flexibel aanpassen van de cursus dient volgens sommigen wel met beleid te worden uitgevoerd. Uit onderzoek is immers bekend dat interventies alleen effectief zijn wanneer deze worden uitgevoerd zoals zij zijn bedoeld (Boendermaker & De Baat, 2010). Tegen de achtergrond van discussies over de effectiviteit van methodieken (Van Yperen en van der Steege, 2010) in de 'zachte' sector, kan de vraag worden gesteld in hoeverre het aanpassen van de inhoud van de cursus, de werkzame factoren negatief beïnvloedt. 'Aanpassen of meebewegen' kan zinvoller zijn dan opereren binnen de vaste systematiek van een methodiek. Wat werkt is immers tijdgebonden en sterk afhankelijk van context (Smid & Rowette, 2009, in Clarijs, 2015, p. 77).

Bij een eventuele actualisering van de cursussen wil een deel van de professionals ook graag getraind worden om de kwaliteit van hun professioneel handelen te waarborgen. In een training kan onder het toeziend oog van een expert geoefend worden in het omgaan met heel diverse ouders. Voor het geven van een oudercursus is een pedagogische achtergrond volgens bijna alle professionals een noodzakelijke voorwaarde.

Beperkingen van het onderzoek

De resultaten van het onderzoek zijn tot stand gekomen via zelfrapportages van betrokkenen – uitvoerders en coördinatoren van de cursussen. Hoewel aannemelijk is, dat zij als experts inzicht hebben in het gebruik, de waarde en de behoefte aan deze cursussen, dient rekening gehouden te worden met een mogelijke vertekening van de uitkomsten door een positieve ‘bias’. Zo is de behoefte van ouders aan oudercursussen en aan actualisering van de cursussen alleen indirect geïnventariseerd via de ervaringen van professionals die deze cursussen geven of coördineren. Daarnaast is het onderzoek uitgevoerd door middel van een selecte steekproef waardoor de resultaten alleen geldig zijn voor de in het onderzoek betrokken groep respondenten. Aan het onderzoek namen voornamelijk jeugdverpleegkundigen en opvoedondersteuners deel die werkzaam zijn bij een GGD of CJG. Vanwege het korte tijdsbestek waarin het onderzoek moest worden uitgevoerd, is bewust gekozen de werving van respondenten via centrale en grotere organisaties te laten plaatsvinden. Kleinschaligere maatschappelijke, welzijns- of jeugdzorgorganisaties bleken via het bestand van de Stichting Preventief op Maat, op dit moment moeilijk of niet te bereiken. Dit is mogelijk te wijten aan de transitie van de jeugdzorg en de daarmee samenhangende verschuivingen binnen het pedagogische werkveld. Aangezien niet centraal wordt geregistreerd waar en door wie oudercursussen worden gegeven, is moeilijk af te leiden of de steekproef een representatieve afspiegeling vormt van de totale populatie professionals die de oudercursussen uitvoeren.

Daarnaast geldt er een beperking van de gebruikte instrumenten. Ten eerste is de enquête gebaseerd op een gesloten antwoordformat, waardoor respondenten hier een beperkte antwoordmogelijkheid hadden. Wel zijn open vragen toegevoegd en zijn de enquêtes aangevuld met een kwalitatieve dataverzameling met behulp van telefonische interviews. Op deze manier kregen respondenten de kans hun antwoorden verder toe te lichten, waardoor de gegeven informatie beter geïnterpreteerd kon worden bij de analyse van de gegevens. Het aantal geïnterviewde respondenten is echter beperkt. De gegevens zijn van toepassing op de onderzochte groep respondenten en generalisatie naar een bredere populatie is niet goed mogelijk.

Tot slot is er bij het gebruik van bepaalde begrippen in de enquête, zoals 'behoefte', 'tevredenheid' en 'Nederlandse achtergrond', geen definitie gegeven aan de respondenten; deze begrippen zijn ook niet eenduidig te definiëren. Dit kan ertoe leiden dat deze termen niet voor alle respondenten dezelfde betekenis hebben (ook wel conceptuele of inhoudelijke equivalentie genoemd). Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat een respondent tweede- of derde generatie migrantenouders als deelnemers met een 'Nederlandse achtergrond' worden beschouwd, terwijl een andere respondent hen als deelnemer met een 'niet-westerse achtergrond' definieert.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek formuleren we tot slot de volgende aanbevelingen:

- *Vernieuwing van het filmmateriaal.* De wens om nieuw beeldmateriaal op dvd op te nemen is groot. Tegelijkertijd is dit een zeer kostbare aangelegenheid. Het gebruik van YouTube-filmpjes is een mogelijkheid die verder onderzocht dient te worden;
- *Toevoeging van actuele onderwerpen* aan de vaardigheden of thema's van cursussen gericht op ouders van kinderen vanaf 4 jaar. Het gaat dan met name om de onderwerpen 'sociale media' en 'gamegedrag'. Deze onderwerpen kunnen worden verwerkt in inhoudelijke voorbeelden (in het draaiboek, opdrachten, of in het filmmateriaal), of toegevoegd worden als verdiepingscursus.
- *Meer aandacht voor positief opvoeden* in de cursus *Opvoeden & Zo*. De corrigerende opvoedvaardigheden kunnen meer worden samengevoegd, zodat er meer ruimte komt voor vaardigheden gericht op positieve gedragsbeïnvloeding, zoals aandacht geven, prijzen en verbindende communicatie. En er kan nagedacht worden over een aanpak die verder gaat dan de sociaal-leertheoretische principes (straffen en belonen) en oog heeft voor het feit dat negatief gedrag van een kind vaak voortkomt uit een roep om contact en verbinding.
- *Meer aandacht voor het bereiken van migrantenouders in achterstandsituaties.* Door middel van een actief wervingsbeleid, meer samenwerking met frontliniewerk en door in oudercursussen thema's als het 'opvoeden tussen verschillende culturen' en 'ontwikkeling van een etnische identiteit' op te nemen.
- *De verdiepende thema's van de cursus Peuter in Zicht! kunnen worden samengevoegd* met de reguliere cursus. Dit is mogelijk, omdat de voorbeelden van de verdiepingsbijeenkomsten ingezet kunnen worden bij het trainen van de vaardigheden steunen, stimuleren en sturen.
- *Het draaiboek en de bijeenkomsten digitaliseren.* Voor elke bijeenkomst kan een powerpoint worden gebruikt waarin instructie, oefeningen en filmpjes zijn verwerkt.

- *Een ondersteunende website maken.* Dit heeft niet de hoogste prioriteit, maar kan handig zijn om extra informatie te geven aan ouders, om oefenmateriaal te downloaden en om de uitwisseling van ervaringen verder te versterken.
- *Onderzoeken of en hoe de cursussen aangepast kunnen worden aan hoogopgeleide ouders en ouders met zwaardere opvoedingsvragen.*

Het uitgevoerde onderzoek geeft, per cursus, een actueel overzicht van de ervaringen en percepties van diverse professionals die door hun directe betrokkenheid en expertise een goed beeld hebben van de opvoedingsondersteuningscursussen in de praktijk. Dit onderzoek heeft zo bijgedragen aan nieuwe inzichten in enkele belangrijke cursussen van de opvoedingsondersteuning en geeft mogelijk in de nabije toekomst sturing aan de actualisering hiervan in een nieuwe fase.

Cursusleiders zijn daarbij een goede bron van informatie en kunnen met hun pedagogische achtergrond en rijke ervaring een wezenlijke bijdrage leveren aan het vernieuwingsproces.

Referenties

- Adriaenssens, L. & Koopmans, L. (2005). *Evaluatie cursus 'Beter omgaan met pubers'*. Hoorn: GGD Westfriesland.
- Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Blokland, G. (2010). *Over opvoeden gesproken*. Utrecht: Nji; Amsterdam: SWP.
- Boendermaker, L. & Baat, de M. (2010). *Wat werkt bij jeugdigen met gedragsproblemen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Bruijn, de N. (2006). *Peuter in Zicht! Oudercursus over het opvoeden van peuters: draaiboek voor cursusleiders*. Utrecht: Nji.
- Clarijs, R. (2014). *Jeugdhulp en jeugdbeleid: lokale zorg voor kinderen na 2015*. Amsterdam: SWP.
- Dam, P. & Prinsen, B. 2013. *Investeren in opvoeden en opgroeien loont!* Utrecht: AcTiz & GGD Nederland.
- Daamen, W., & Ince, D. (2014). *Wat werkt bij het bevorderen van een positieve ontwikkeling* Retrieved from Nederlands Jeugd Instituut: <http://www.nji.nl/nl/Wat-werkt-bij-het-bevorderen-van-een-positieve-ontwikkeling-van-jeugdigen.pdf>
- Distelbrink, M. & Ketner, S. (2012). *Triple P voor niet-westerse ouders: een literatuurreview*. Amsterdam: Kenniswerkplaats Tienplus.
- Distelbrink, M., Essayah, O., & Vandenbroucke, M. (2010). *Onderzoeksagenda 'Diversiteit in het jeugdbeleid'. Een verkennende studie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Foolen, N. (2010). *Wat werkt bij oudertrainingen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Gruijter, M., Pels, T., & Tan, S. (2009). *De Frontlinie versterken. Vernieuwende initiatieven in het voorportaal van de jeugdzorg*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Haan, de M., Winter, de M., Koeman, Hofland & Verseveld, van M. (2012). *Opvoeden als netwerken in de Multi-etnische wijk*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Hermanns, J. (2008). Professionaliteit in discussie. In J. Hermanns & Montfoort, A., van (Eds.), *Gezinsinterventies: aan de slag met problematische opvoedingskwesties*. Amsterdam: SWP.
- Hermanns, J. (2009). *Het opvoeden verleerd*. Amsterdam: Vossiuspers Universiteit van Amsterdam.
- Ince, D. (2013). *Wat werkt in opvoedingsondersteuning?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Janssen, H., Blokland, G. & Ligtermoet, I. (2006). *Opvoeden & Zo. Draaiboek en dvd voor de oudercursus*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Kaminski, J. W., Valle, L. A., Filene, J. H., & Boyle, C. L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. *Journal of Abnormal Child*

- Psychology*, 36, 567-589.
- Kesselring, M., Winter, de M., Horjus, B., Schoor, van de R., & Yperen, van T. (2012). Do parents think it takes a village? Parents' attitudes towards nonparental adults involvement in the upbringing and nurture of children. *Journal of Community Psychology*, 40 (8), 921-937.
- Kesselring, M., Winter, de M., Horjus, B., Schoor, van de R., & Yperen, van T. (2013). Allemaal opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden. *Pedagogiek*, 1, 5-20.
- Koersbesluit (2013). *Om het kind: programma hervorming zorg voor de jeugd*. Gemeente Amsterdam: DMO.
- Ministerie van VWS en ministerie van V & J (2014), *Jeugdwet wettekst*. Den Haag, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Nederlands Jeugdinstituut (n.d.). *Oudercursussen en opvoedprogramma's*. Gevonden op <http://www.nji.nl/Oudercursussen-en-opvoedprogrammas>.
- Nederlands Jeugdinstituut (n.d.). *Opvoeden & Zo*. Erkende interventies van het Nederlands Jeugdinstituut. Gevonden op <http://www.nji.nl/nl/Databanken/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Opvoeden--zo>.
- Nederlands Jeugdinstituut (n.d.). *Jeugdwet*. Gevonden op <http://www.nji.nl/Jeugdwet>.
- Neve, T. (2014). *Opvoeden zonder straffen*. Gevonden op <http://grootenklein.nl/opvoeden-zonder-straffen/>
- Pels, T., Distelbrink, M., & Tan, S. (2009). *Meetladder diversiteit interventies. Verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor (etnische) doelgroepen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Prinsen, B. (2006). *Dat gaat werken. Van veelbelovende praktijken op weg naar effectieve opvoedingsondersteuning in de jeugdgezondheidszorg*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- Prinsen, B., Ligtermoet, I., Stigter, C., Blokland, G., Dries, H. & Vergeer, M. (2005). *Oudercursussen. Factsheet*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Riksen-Walraven, J.M.A. (1989). Meten in perspectief; een levensloopmodel als achtergrond bij het meten en beïnvloeden van gedrag en interacties. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 28, 16-33.
- Rosenberg, M. (2011). *Geweldloze communicatie*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Smid, G. & Rouwette, E. (red.) (2009). *Ruimte maken voor onderzoekende professionaliteit. Onderzoekend handelen, handelend onderzoeken*. Assen: Van Gorcum.
- Veen, A. & W. Oud (2005). *Evaluatie van een oudercursus voor ouders van peuters*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.
- Vos, M. & Zonneveld, J. in Blokland, G. & Westenbrink (2004). *Beter omgaan met pubers*. Utrecht:

Nji.

Visser, C. & Butter, R. (2008). De effectiviteit van oplossingsgericht werken en cliëntgericht contractering bij coaching en advisering: lessen uit de psychotherapie. *Gedrag en Organisatie*, 21, 35-55.

Winter, M. de. (2011). *Het moderne van kindermishandeling*. In W. Koops, B. Levering & M. de Winter (Eds.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving*. Amsterdam: SPW.

Yperen, van T. (2011). *Werk in uitvoering: bouwen aan het nieuwe jeugdstelsel*. Utrecht: Nji.

Yperen, van T. (2010). *55 Vragen over effectiviteit. Antwoorden voor de jeugdzorg*. Utrecht: Nji.

Yperen, van. T & Steege, van der, M. (2010). Methodiek en hulpverlener tellen allebei. In: *JeugdenCo*, 2, p. 28-37.

Bijlage 1

Tabel 3

Leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en achtergrond van de respondenten per cursus (absolute aantallen en percentages)

	Opvoeden & Zo		Peuter in Zicht!		Beter omgaan met pubers		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Leeftijd								
< 30 jaar	5	7	1	5	0	0	7	4
30-40 jaar	11	15	3	7	3	8	17	11
40-50 jaar	18	25	10	24	11	29	39	25
50-60 jaar	31	42	23	57	16	42	72	46
≥ 60 jaar	5	7	5	7	6	16	17	11
Niet bekend	3	4	1	0	2	5	6	4
Totaal	73	100	43	100	38	100	158	100*
Geslacht								
Vrouw	71	97	42	98	38	100	154	97
Man	2	3	1	2	0	0	4	3
Totaal	73	100	43	100	38	100	158	100
Opleidingsniveau								
WO	16	22	8	19	4	10,5	28	18
HBO	47	64	30	77	30	79	110	70
MBO	2	3	0	0	0	0	2	1
Overig (waaronder HBO+)	8	11	5	5	4	10,5	18	11
Totaal	73	100	43	100	38	100	158	100
Achtergrond								
In NL geboren en opgegroeid	64	88	42	96	36	94	145	92
Niet in NL geb. of opg.	9	12	1	2	1	3	12	8
Overig	0	0	0	0	1	3	1	1
Totaal	73	100	43	100	38	100	158	100*

Noot: * Percentages die zijn weergegeven in de tabellen zijn afgerond, waardoor het totaal niet altijd precies op 100% uitkomt.

Tabel 4

Locatie waar respondenten werkzaam zijn per cursus (absolute aantallen en percentages)

	Opvoeden & Zo		Peuter in Zicht!		Beter omgaan met pubers		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Provincie								
Groningen	1	1	1	2	0	0	2	1
Friesland	3	4	1	2	1	3	5	3
Drenthe	0	0	0	0	0	0	0	0
Overijssel	4	5	0	0	2	5	6	4
Gelderland	2	3	0	0	3	8	5	3
Utrecht	3	4	1	2	1	3	5	3
Noord-Holland	12	16	7	16	7	18	27	17
Zuid-Holland	20	27	13	30	7	18	42	27
Zeeland	4	5	3	7	4	11	11	7
Noord-Brabant	3	4	7	16	6	16	17	11
Limburg	1	1	2	5	1	3	4	3
Flevoland	7	10	0	0	2	5	9	6
België	3	4	0	0	0	0	3	2
Niet bekend	10	14	8	19	4	11	22	14
Totaal	73	100*	43	100*	38	100	158	100*
Locatie werk								
Randstad	16	21	9	21	4	11	31	20
Stad of plaats	26	36	17	39,5	19	50	62	39
Kleine gemeente	11	15	11	25,5	8	21	32	20
Regio	21	29	5	12	8	21	34	22
Overig	2	3	1	2	4	11	7	4
Totaal aantal antwoorden**	76	104	43	100	43	113	166	105

Noot: * Percentages die zijn weergegeven in de tabellen zijn afgerond waardoor het totaal niet altijd precies op 100% uitkomt. ** Meerdere antwoorden per respondent mogelijk.

Tabel 5

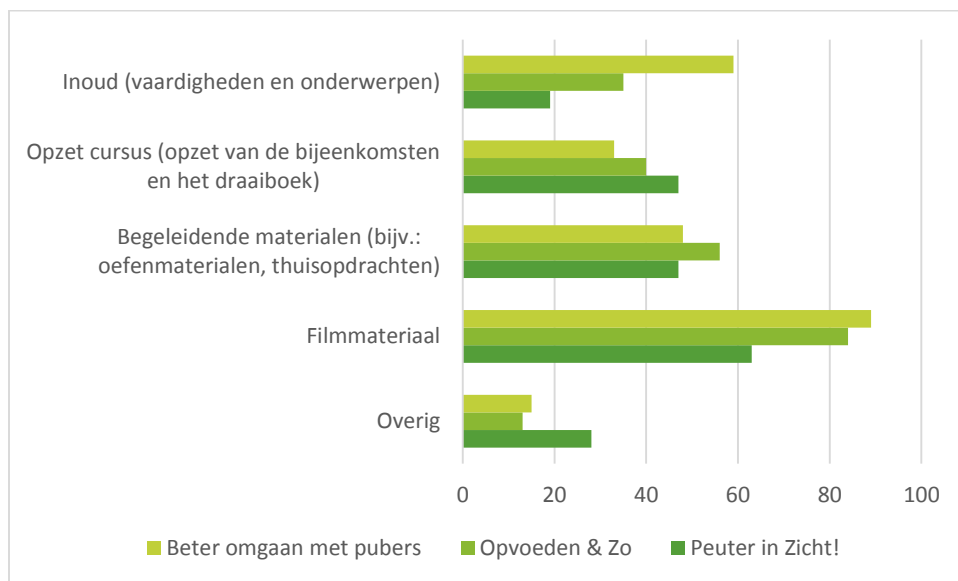
Sector, functie, beroep en ervaring respondenten per cursus (absolute aantallen en percentages)

	<i>Opvoeden & Zo</i>		<i>Peuter in Zicht!</i>		<i>Beter omgaan met pubers</i>		Totaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Sector								
CJG/OKT***	29	40	25	58	18	47	73	46
JGZ/GGD***	15	21	11	26	11	29	38	18
Jeugdzorg	3	4	3	7	3	8	10	6
Welzijnswerk	10	14	2	5	3	8	16	10
Kinderopvang/BSO***	2	3	2	5	0	0	4	3
Onderwijs	5	7	0	0	0	0	5	3
Onderzoeks-/adviesbureau	4	5	0	0	1	3	5	3
Overig	13	18	8	19	4	11	25	16
Totaal aantal antwoorden**	81	112	51	120	40	106	176	111*
Beroep								
Jeugdverpleegkundige	28	39	26	60	20	53	76	48
Opvoedondersteuner	25	34	9	21	16	42	51	32
Leidinggevende/coördinerend	8	10	3	7	3	8	14	9
Maatschappelijk werker***	3	4	2	5	2	5	7	4
Orthopedagoog of pedagoog	7	10	1	2	1	3	10	6
VETC***	3	4	0	0	0	0	3	2
Overig	15	21	6	14	6	2	28	18
Totaal aantal antwoorden**	89	122	47	109	48	113	189	120*
Functie cursus								
Cursusleider	61	84	37	86	29	76	131	83
Trainer cursusleiders	3	4	0	0	0	0	3	2
Cursuscoördinator	4	5	4	9	4	11	12	8
Betrokken ontwikkelaar	1	1	0	0	2	5	3	2
Overig	5	7	2	5	5	13	12	8
Totaal aantal antwoorden**	74	101	43	100	40	105	161	102*
Ervaring								
0-5 jaar ervaring	28	39	10	23	10	26	48	30
5-10 jaar ervaring	24	33	20	47	19	50	66	42
≥ 10 jaar ervaring	21	29	12	28	8	21	42	27
Niet bekend	0	0	1	2	1	3	2	1
Totaal aantal antwoorden	73	100*	43	100	38	100	158	100

Noot: * Percentages die zijn weergegeven in de tabellen zijn afgerond, waardoor het totaal niet altijd precies op 100% uitkomt. ** Meerdere antwoorden per respondent mogelijk. *** CJG staat voor Centrum voor Jeugd en Gezin; OKT staat voor Ouder- en Kindteam; BSO staat voor Buitenschoolse Opvang; Maatschappelijk werken kan ook een schoolmaatschappelijk werker zijn; VECT staat voor Voorlichter Eigen Taal en Cultuur.

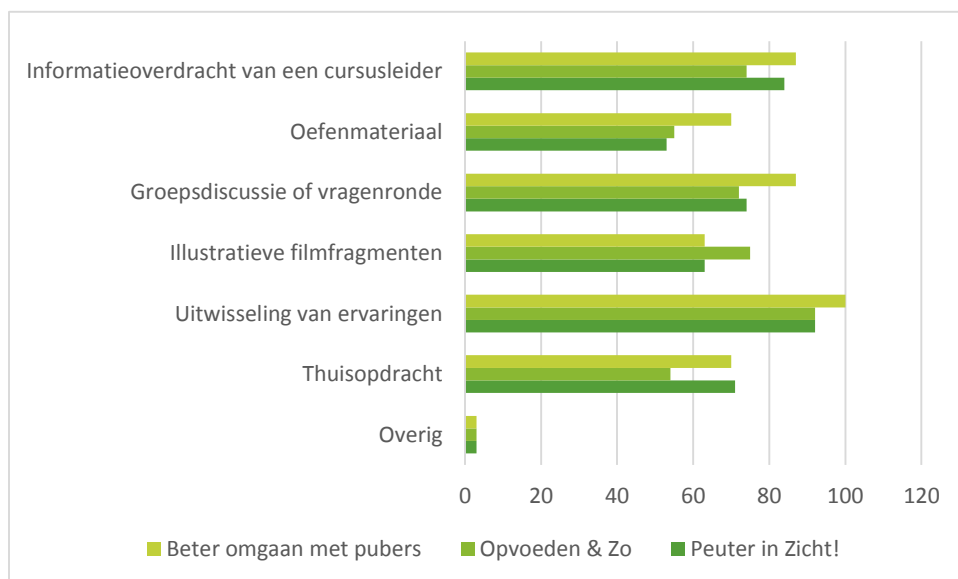
Grafiek 1

Onderdelen die volgens de respondenten moeten worden geactualiseerd (percentages)

Grafiek 2

Cruciale onderdelen volgens de respondenten om de cursusdoelen te behalen (percentages)

Bijlage 2

Enquête Opvoeden & Zo

Versie uitvoerend/inhoudelijk

De vragenlijst neemt naar schatting 10 minuten in beslag. Uw gegevens worden anoniem en vertrouwelijk verwerkt.

Vragen zijn in de tegenwoordige tijd gesteld, maar gelden ook wanneer u niet meer met de cursus werkt. Beantwoord u deze dan als in de tijd dat u nog wel met de cursus werkte.

Als dank voor uw medewerking kunt u onderaan aangeven of u de resultaten van het onderzoek per mail wilt ontvangen.

Opdrachtgever: Stichting Preventief op Maat
Partner: het Nederlands Jeugdinstituut
Uitvoerende: Hogeschool van Amsterdam

***Vereist**

1. Algemene gegevens

Wij willen graag een aantal algemene gegevens van u weten zodat wij de resultaten kunnen verbinden aan bijvoorbeeld sector, regio of functie. Op die manier kunnen wij in het eindverslag gericht aanbevelingen doen. Uw gegevens worden vertrouwelijk en anoniem verwerkt.

Sector *

In welke sector bent (was) u werkzaam? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Kinderopvang / buitenschoolse opvang / peuterspeelzaal
- ☐ Onderwijs
- ☐ Centrum voor Jeugd en Gezin / Ouder-kind teams
- ☐ (School)maatschappelijk werk
- ☐ Welzijnswerk
- ☐ Jeugdzorg
- ☐ Kennis-, onderzoeks- en/of adviesbureau

- ☐ Anders:

Regio *

In welke regio bent (was) u werkzaam? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ In een van de randsteden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam of Utrecht)
- ☐ In een stad of plaats
- ☐ In een kleine gemeente
- ☐ In een regio
- ☐ Anders:

Beroep *

Wat is (was) uw beroep? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Opvoedondersteuner / ouder- & kindadviseur
- ☐ Voorlichter Eigen Taal en Cultuur (VETC'er) / migrantenvoorlichter
- ☐ (School)maatschappelijk werker
- ☐ Jeugdverpleegkundige
- ☐ Zelfstandig pedagoog
- ☐ Intern begeleider
- ☐ Leerkracht
- ☐ Leidinggevende of coördinator
- ☐ Anders:

Organisatie *

Wat is de naam van de organisatie waarvoor u werkzaam bent (was)?

Organisatie *

Wilt u dat uw organisatie anoniem blijft in de rapportage van het onderzoek?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Opleiding *

Wat is uw laatst genoten opleiding?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ VMBO
- ☐ HAVO
- ☐ VWO
- ☐ MBO
- ☐ HBO
- ☐ WO
- ☐ Anders:

Geslacht *

Wat is uw geslacht?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Vrouw
- ☐ Man

Geboortedatum *

Wanneer bent u geboren?

Voorbeeld: 15 december 2012

Achtergrond *

Wat is uw achtergrond?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ In Nederland geboren en opgegroeid
- ☐ Niet in Nederland geboren
- ☐ Niet in Nederland opgegroeid
- ☐ Anders:

E-mailadres *

Wat is uw e-mailadres? (alleen bedoeld voor onze administratie)

2. De cursus Opvoeden & Zo

Dit onderdeel gaat over praktische zaken rondom de cursus.

Verbinding met de cursus *

Op welke manier bent u verbonden aan de cursus Opvoeden & Zo? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Ik geef de cursus of heb deze in het recente verleden gegeven
- ☐ Ik ben trainer van cursusleiders
- ☐ Anders:

Ervaring *

Hoe lang werkt u, of hebt u gewerkt met de cursus?

Andere cursussen *

Werkt u of uw organisatie ook met andere oudercursussen dan Opvoeden & Zo?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Andere cursussen

Zo ja, welke cursus(sen)?

Grootte oudergroep *

Is er een minimum aantal aanmeldingen nodig om de cursus te kunnen geven?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Grootte oudergroep

Zo ja, wat is de minimale grootte van de oudergroepen om een cursus te kunnen geven?

Aantal cursusbegeleiders *

Met hoeveel personen geeft (gaf) u de cursus?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Alleen
- ☐ Samen met een collega van mijn organisatie
- ☐ Samen met een collega van een andere organisatie
- ☐ Niet van toepassing
- ☐ Anders:

Aantal cursusleiders *

Is er in uw instelling een norm voor het aantal cursusleiders per cursus? (bijv.: vanaf een bepaald aantal aanmeldingen worden er twee cursuseider ingezet)

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Aantal cursusleiders

Zo ja, vanaf hoeveel aanmeldingen worden er twee cursusleiders ingezet?

Gemeentebeleid *

Is er in de gemeente(n) waarin u werkzaam bent recentelijk gekozen voor een ander aanbod dan Opvoeden & Zo?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, er is een ander aanbod voor in de plaats gekomen.
- ☐ Nee, de cursus Opvoeden & Zo wordt nog steeds gegeven.
- ☐ Er is geen ander aanbod voor in de plaats gekomen
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Gemeentebeleid

Zo ja, welk aanbod is er voor in de plaats gekomen?

Transitie van de jeugdzorg

Zo ja, heeft de transitie van de jeugdzorg naar de gemeenten invloed gehad op dit besluit?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

- ☐ Weet ik niet

Aanbod *

Zijn er binnen uw organisatie mogelijkheden om het aanbod te continuëren?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Gemeentebeleid *

In welke mate vindt u de cursus passen binnen het preventieve jeugdbeleid van uw gemeente(n)?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

3. Behoeftte aan de oudercursus Opvoeden & Zo

Aantal cursussen *

Hoe vaak wordt de cursus Opvoeden & Zo gegeven vanuit uw organisatie?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Niet (meer)
- ☐ 1x in de twee jaar
- ☐ 1x per jaar
- ☐ Enkele keren per jaar
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Afname aantal aanmeldingen *

Is het aantal aanmeldingen voor de cursus afgelopen jaar teruggelopen?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Afname aantal aanmeldingen

Zo ja, wat is daarvan volgens u de belangrijkste reden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Interesse voor cursussen neemt af
- ☐ Concurrerend aanbod
- ☐ Ouders hebben geen tijd
- ☐ Bekendheid neemt af bij verwijzers
- ☐ Veranderingen in de jeugdzorg
- ☐ Geen actief wervingsbeleid
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Etnische achtergrond doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ouders met een niet-westerse migratieachtergrond
- ☐ Ouders met een westerse migratieachtergrond
- ☐ Ouders met een Nederlandse achtergrond
- ☐ Weet ik niet

Opleidingsniveau doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Laagopgeleide ouders (basisschool/middelbare school al dan niet afgemaakt)
- ☐ Middelbaar opgeleide ouders (lagere/middelbare beroepsopleiding)
- ☐ Hoger opgeleide ouders (HBO & Universiteit)
- ☐ Weet ik niet

Gezinssamenstelling doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ouders van een eenoudergezin
- ☐ Ouders van een tweeoudergezin
- ☐ Ouders met een nieuw samengesteld gezin
- ☐ Weet ik niet

Werving *

Op welke manier(en) komen of kwamen ouders bij de cursus terecht? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Via algemene PR (krantenartikelen, folders, etc)
- ☐ Via internet/website
- ☐ Via het eigen netwerk
- ☐ Via de school, het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal
- ☐ Via een CJG of wijkcentrum
- ☐ Via een welzijnsorganisatie
- ☐ Via de jeugdzorg of opvoedpoli

- ☐ Via de (school)maatschappelijk werker
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Werving *

Wat is volgens u de meest genoemde reden dat ouders zich voor de cursus aanmelden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Meer over opvoeden willen weten
- ☐ Uitwisseling/contact met andere ouders
- ☐ Alledaagse opvoedvragen
- ☐ Handvatten voor specifieke problemen met opvoeden
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

4a. Behoeftte ouders omtrent actualisering

Behoeftte ouders *

Vindt u dat de cursus aansluit bij de behoeften van ouders?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Behoeftte ouders

Zo nee, waarom niet?

Cultuurspecifieke opvoedingsvragen *

Vindt u dat de cursus aansluit bij de cultuurspecifieke opvoedingsvragen van migrantenouders?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Cultuurspecifieke opvoedingsvragen

Zo nee, waarom niet?

Tevredenheid ouders

Indien van toepassing: in welke mate blijkt uit evaluaties dat ouders tevreden zijn met de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Behoefte actualisering *

Denkt u dat ouders behoefte hebben aan actualisering van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Behoefte actualisering

Zo ja, op welke aspecten?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Inhoud (gekozen vaardigheden)

- ☐ Opzet cursus (opzet bijeenkomsten en draaiboek)
- ☐ Begeleidende materialen (oefenmateriaal, thuisopdrachten)
- ☐ Filmmateriaal (dvd)
- ☐ Anders:

Doelen *

In welke mate denkt u dat ouders door de cursus ...

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Helemaal niet	Niet	Neutraal	Wel	Helemaal wel	Weet ik niet
... weten dat zij invloed hebben op het gedrag van kinderen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... basisvaardigheden toepassen om het gedrag van hun kind effectief te beïnvloeden?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... in de opvoeding kiezen voor positieve gedragsbeïnvloeden (bijv. prijzen van het kind)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... het belangrijk vinden om tijd en aandacht te besteden aan kinderen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... grenzen stellen aan ongewenst gedrag op een manier die niet schadelijk is voor de ontwikkeling van kinderen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... afzien van het gebruik van fysieke straf of andere vormen van geweld tegen kinderen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... beschikken over meerdere opvoedingsvaardigheden om het gedrag van kinderen bij te sturen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4b. Behoeft professional omtrent actualisering

Tevredenheid *

In welke mate bent u tevreden met de huidige cursus?

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	
Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel

Aansluiting doelgroep *

Vindt u dat andere oudercursussen beter aansluiten bij de doelgroep dan de cursus Opvoeden & Zo?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Training *

Acht u een voorafgaande training wenselijk om de cursus te kunnen geven?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Training

Kunt u dit antwoord toelichten?

Gestopt *

Indien u de cursus of training van de cursus niet meer geeft, wat is daarvan de belangrijkste reden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ik geef de cursus nog steeds
- ☐ Een andere baan of functie
- ☐ Andere prioriteiten in de organisatie
- ☐ De cursus is verouderd
- ☐ Bezuinigingen
- ☐ Vervangen door een ander aanbod
- ☐ Afnemende belangstelling
- ☐ Anders:

5. Inhoud van de cursus Opvoeden & Zo

Dit onderdeel gaat over de inhoud van de cursus Opvoeden & Zo. Het gaat dan specifiek om de zes centrale opvoedingsvaardigheden: - aandacht geven; - prijzen; - verbieden; - straffen; - negeren; - apart zetten.

Doelen cursus *

In welke mate vindt u dat deze vaardigheden bijdragen aan het bereiken van de doelen van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Tijdsgeest *

In welke mate vindt u de geformuleerde doelen en accent op vaardigheidstraining in de huidige tijd nog relevant?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Cultuurspecifiek *

In welke mate vindt u dat deze vaardigheden aansluiten bij de cultuurspecifieke opvoedingsvragen van ouders?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Aanpassing *

Vindt u dat de vaardigheden aangepast of aangevuld moeten worden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Aanpassing

Zo ja, op welke punten?

6. Structuur van de cursus Opvoeden & Zo

Dit onderdeel gaat over de structuur van de cursus Opvoeden & Zo. Het gaat dan om de structuur van de cursus zelf, de bijeenkomsten, het draaiboek en de dvd.

6a. De cursusbijeenkomsten

De cursus bestaat uit zes bijeenkomsten: Bijeenkomst 1: aandacht geven; Bijeenkomst 2: prijzen; Bijeenkomst 3: verbieden; Bijeenkomst 4: straffen; Bijeenkomst 5: negeren; Bijeenkomst 6: apart zetten.

Tevredenheid opbouw *

In welke mate vindt u deze opbouw prettig of wenselijk om mee te werken?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Geïntegreerde opzet *

Bij de ontwikkeling van de cursus is destijds bewust gekozen voor een geïntegreerde opzet (voor ouders met een Nederlandse en migrantenachtergrond). In welke mate bent u het eens met deze opzet?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Aanpassing *

Vindt u dat de opbouw van de cursus aangepast moet worden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Aanpassing

Zo ja, welke aanpassingen zijn volgens u gewenst? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Volgorde bijeenkomsten
- ☐ Opzet bijeenkomsten (activiteiten)
- ☐ Aantal bijeenkomsten
- ☐ Duur bijeenkomsten
- ☐ Inhoud bijeenkomsten
- ☐ Anders:

6b. Uitwerking bijeenkomsten

Elke bijeenkomst bestaat uit de volgende onderdelen: een instructie (met filmfragmenten), groepsdiscussie, oefenopdrachten en een thuisopdracht.

Tevredenheid onderdelen *

In welke mate vindt u deze onderdelen prettig of wenselijk om mee te werken?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Doelen *

Welke (didactische) onderdelen zijn volgens u cruciaal om de doelen van het programma te bereiken? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Informatieoverdracht van een cursusleider
- ☐ Oefenmateriaal
- ☐ Groepsdiscussie
- ☐ Illustratieve filmfragmenten
- ☐ Uitwisseling van ervaringen
- ☐ Thuisopdrachten
- ☐ Anders:

Aanpassing *

In welke mate vindt u dat de onderdelen ...

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Helemaal niet	Niet	Neutraal	Wel	Helemaal wel
... flexibeler toegepast moeten kunnen worden?	☐	☐	☐	☐	☐
... inhoudelijke aanpassing nodig hebben?	☐	☐	☐	☐	☐
... meer aandacht in het programma moeten krijgen	☐	☐	☐	☐	☐
... geactualiseerd moeten worden (bijv. digitaliseren van onderdelen).	☐	☐	☐	☐	☐
... meer afgestemd moeten zijn op	☐	☐	☐	☐	☐

	Helemaal niet	Niet	Neutraal	Wel	Helemaal wel
behoeften van ouders					

7. Programmamateriaal van de cursus Opvoeden & Zo

Dit onderdeel gaat over het programmamateriaal van de cursus Opvoeden & Zo, zoals het draaiboek, de oefenopdrachten, certificaten, dvd, de website en folders.

Draaiboek *

In welke mate vindt u een vaste structuur van een draaiboek belangrijk?

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	
Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel

Filmmateriaal *

In welke mate vormt het filmmateriaal, volgens u, een noodzakelijk onderdeel van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	
Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel

Folders *

In welke mate vindt u losse ouderfolders wenselijk?

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	
Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel

Website *

In welke mate vindt u de website wenselijk?

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	
Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel

Oudermaterialen *

In welke mate vindt u de vertaling van de oudermaterialen naar andere talen nuttig?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Aanpassing *

In welke mate vindt u dat ...

Markeer slechts één ovaal per rij.

	Helemaal niet	Niet	Neutraal	Wel	Helemaal wel
... het draaiboek gedigitaliseerd moet worden?	☐	☐	☐	☐	☐
... het programmamateriaal van andere tekeningen voorzien moet worden?	☐	☐	☐	☐	☐
... het oudermateriaal downloadbaar moet zijn via de website?	☐	☐	☐	☐	☐
... de filmfragmenten geactualiseerd moeten worden?	☐	☐	☐	☐	☐
... de ouderfolders aangepast moeten worden?	☐	☐	☐	☐	☐
... er powerpointpresentaties van de bijeenkomsten beschikbaar voor ouders moet komen?	☐	☐	☐	☐	☐
... de beschrijvingen per bijeenkomst uitgebreid moeten worden in het draaiboek en de folders?	☐	☐	☐	☐	☐
... de website aangepast moet worden?	☐	☐	☐	☐	☐

8. Tot slot

Tot slot nog enkele vragen aan u.

Overige opmerkingen

Wilt u nog iets kwijt over de behoefte aan (actualisering van) de oudercursus Opvoeden & Zo?

Interview *

Bent u geïnteresseerd om mee te doen aan een kort interview over de oudercursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Ik wil hier graag eerst meer informatie over ontvangen.

Resultaten *

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de resultaten?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Netwerkbestand Preventief op Maat *

Wilt u toegevoegd worden aan het netwerkbestand van Stichting Preventief op Maat, indien u dit nog niet bent?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

9. Einde van de enquête

Hartelijk dank voor uw deelname! Als u geïnteresseerd bent in de resultaten, kunt u deze rond mei/juni 2015 verwachten op de website van Stichting Preventief op Maat, www.preventiefopmaat.nl. Voor meer informatie wilt over dit onderzoek kunt u mailen naar Marloes van Verseveld (m.d.van.verseveld@hva.nl) en voor meer informatie over Stichting Preventief op Maat kunt u mailen naar Hanneke Ritmeester (info@preventiefopmaat.nl).

Enquête Opvoeden & Zo

Versie coördinerend/algemeen

De vragenlijst bestaat uit drie korte onderdelen en neemt naar schatting 5 minuten in beslag. Uw gegevens worden anoniem en vertrouwelijk verwerkt.

Vragen zijn in de tegenwoordige tijd gesteld, maar gelden ook wanneer u niet meer met de cursus werkt. Beantwoord u deze dan als in de tijd dat u nog wel met de cursus werkte.

Als dank voor uw medewerking kunt u onderaan aangeven of u de resultaten van het onderzoek per mail wilt ontvangen.

Opdrachtgever: Stichting Preventief op Maat
Partner: het Nederlands Jeugdinstituut
Uitvoerende: Hogeschool van Amsterdam

***Vereist**

1. Algemene gegevens

Wij willen graag een aantal algemene gegevens van u weten zodat wij de resultaten kunnen verbinden aan bijvoorbeeld sector, regio of functie. Op die manier kunnen wij in het eindverslag gerichter aanbevelingen doen. Uw gegevens worden vertrouwelijk en anoniem verwerkt.

Sector *

In welke sector bent (was) u werkzaam? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Kinderopvang / buitenschoolse opvang / peuterspeelzaal
- ☐ Onderwijs
- ☐ Centrum voor Jeugd en Gezin / Ouder-kind team
- ☐ (School)maatschappelijk werk
- ☐ Welzijnswerk
- ☐ Jeugdzorg
- ☐ Kennis-, onderzoeks- en/of adviesbureau
- ☐ Anders:

Regio *

In welke regio bent (was) u werkzaam? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ In een van de randsteden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam of Utrecht)
- ☐ In een stad of plaats
- ☐ In een kleine gemeente
- ☐ In een regio
- ☐ Anders:

Beroep *

Wat is (was) uw beroep? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Opvoedondersteuner / ouder- & kindadviseur
- ☐ Voorlichter Eigen Taal en Cultuur (VETC'er) / migrantenvoorlichter
- ☐ (School)maatschappelijk werker
- ☐ Jeugdverpleegkundige
- ☐ Zelfstandig pedagoog
- ☐ Intern begeleider
- ☐ Leerkracht
- ☐ Leidinggevende of coördinator
- ☐ Anders:

Organisatie *

Wat is de naam van de organisatie waarvoor u werkzaam bent?

Organisatie *

Wilt u dat uw organisatie anoniem blijft in de rapportage van het onderzoek?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Opleiding *

Wat is uw laatst genoten opleiding?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ VMBO
- ☐ HAVO
- ☐ VWO
- ☐ MBO
- ☐ HBO
- ☐ WO
- ☐ Anders:

Geslacht *

Wat is uw geslacht?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Vrouw
- ☐ Man

Geboortedatum *

Wanneer bent u geboren?

Voorbeeld: 15 december 2012

Achtergrond *

Wat is uw achtergrond?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ In Nederland geboren en opgevoed

- ☐ Niet in Nederland geboren
- ☐ Niet in Nederland opgevoed
- ☐ Anders:

E-mailadres *

Wat is uw e-mailadres? (alleen bedoeld voor onze administratie)

2. De cursus Opvoeden & Zo

Dit onderdeel gaat over praktische zaken rondom de cursus.

Verbinding met de cursus *

Op welke manier bent u verbonden aan de cursus Opvoeden & Zo? (meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Ik ben cursuscoördinator
- ☐ Ik heb bijgedragen aan de ontwikkeling van de cursus
- ☐ Anders:

Ervaring *

Hoe lang werkt u, of hebt u met de cursus gewerkt?

Andere cursussen *

Werkt u of uw organisatie ook met andere oudercursussen dan Opvoeden & Zo?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Andere cursussen

Zo ja, welke cursus(sen)?

Grootte oudergroep *

Is er een minimum aantal aanmeldingen nodig om de cursus te kunnen geven?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Grootte oudergroep

Zo ja, wat is de minimale grootte van de oudergroepen om een cursus te kunnen geven?

Aantal cursusleiders *

Is er in uw instelling een norm voor het aantal cursusleiders per cursus? (bijv.: vanaf een bepaald aantal aanmeldingen worden er twee cursuseider ingezet)

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Aantal cursusleiders

Zo ja, vanaf hoeveel aanmeldingen worden er twee cursusleiders ingezet?

Gemeentebeleid *

Is er in de gemeente(n) waarin u werkzaam bent recentelijk gekozen voor een ander aanbod dan deze oudercursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, er wordt een ander aanbod gegeven
- ☐ Nee, de cursus Opvoeden & Zo wordt nog steeds gegeven
- ☐ Er is geen ander aanbod voor in de plaats gekomen.
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Gemeentebeleid

Zo ja, welk aanbod is er voor in de plaats gekomen?

Transitie van de jeugdzorg

Zo ja, heeft de transitie van de jeugdzorg naar de gemeenten invloed gehad op dit besluit?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

Aanbod *

Zijn er binnen uw organisatie mogelijkheden om de cursus Opvoeden & Zo te continuëren?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Gemeentebeleid *

In welke mate vindt u de cursus passen binnen het preventieve beleid van uw gemeente(n)?

Markeer slechts één ovaal.

1 2 3 4 5

Helemaal niet	☐	☐	☐	☐	☐	Helemaal wel
---------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	--------------

Gemeentebestuur

Indien relevant: welke wensen zijn er vanuit de gemeente(s) waarin u werkzaam bent omtrent het preventieve aanbod van opvoedingsondersteuning?

Organisatie

Indien relevant: welke wensen zijn er vanuit de organisatie waarvoor u werkzaam bent omtrent het preventieve aanbod van opvoedingsondersteuning?

3. Behoeft aan de oudercursus Opvoeden & Zo

Aantal cursussen *

Hoe vaak wordt de cursus Opvoeden & Zo gegeven vanuit uw organisatie?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Niet (meer)
- ☐ 1x in de twee jaar
- ☐ 1x per jaar
- ☐ Enkele keren per jaar
- ☐ Weet ik niet

- ☐ Anders:

Aantal aanmeldingen *

Weet u hoeveel ouders zich ongeveer per jaar aanmelden voor de cursus in uw organisatie?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Aantal aanmeldingen

Zo ja, hoeveel aanmeldingen zijn er (ongeveer) per jaar voor de cursus?

Afname aantal aanmeldingen *

Is het aantal aanmeldingen voor de cursus afgelopen jaar teruggelopen?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Niet van toepassing

Afname aantal aanmeldingen

Zo ja, wat is daarvan volgens u de belangrijkste reden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Interesse voor cursussen neemt af
- ☐ Concurrerend aanbod
- ☐ Ouders hebben geen tijd
- ☐ Bekendheid neemt af bij verwijzers

- ☐ Veranderingen in de jeugdzorg
- ☐ Geen actief wervingsbeleid
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Etnische achtergrond doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ouders met een niet-westerse migratieachtergrond
- ☐ Ouders met een westerse migratieachtergrond
- ☐ Ouders met een Nederlandse achtergrond
- ☐ Weet ik niet

Opleidingsniveau doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Laagopgeleide ouders (basisschool/middelbare school al dan niet afgemaakt)
- ☐ Middelbaar opgeleide ouders (lagere/middelbare beroepsopleiding)
- ☐ Hoger opgeleide ouders (HBO & Universiteit)
- ☐ Weet ik niet

Gezinssamenstelling doelgroep *

Welke doelgroep maakt(e) het meeste gebruik van de cursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ouders van een eenoudergezin
- ☐ Ouders van een tweeoudergezin
- ☐ Ouders met een nieuw samengesteld gezin

- ☐ Weet ik niet

Werving *

Op welke manier(en) komen of kwamen ouders bij de cursus terecht?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Via algemene PR (krantenartikelen, folders, etc)
- ☐ Via internet
- ☐ Via het eigen netwerk
- ☐ Via de school, het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal
- ☐ Via een CJG of wijkcentrum
- ☐ Via een welzijnsorganisatie
- ☐ Via de jeugdzorg of opvoedpoli
- ☐ Via de (school)maatschappelijk werker
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

Werving *

Wat is volgens u de meest genoemde reden dat ouders zich voor de cursus aanmelden?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Meer over opvoeden willen weten
- ☐ Uitwisseling/contact met andere ouders
- ☐ Alledaagse opvoedvragen
- ☐ Handvatten voor specifieke problemen met opvoeden
- ☐ Weet ik niet
- ☐ Anders:

4. Tot slot

Tot slot nog enkele vragen aan u.

Overige opmerkingen

Wilt u nog iets kwijt over de behoefte aan (actualisering van) de oudercursus Opvoeden & Zo?

Interview *

Bent u geïnteresseerd om mee te doen aan een interview over de oudercursus?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Resultaten *

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de resultaten?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Netwerkbestand Preventief op Maat *

Wilt u toegevoegd worden aan het netwerkbestand van Stichting Preventief op Maat, indien u dit nog niet bent?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

5. Einde van de enquête

Hartelijk dank voor uw deelname! Als u geïnteresseerd bent in de resultaten, kunt u deze rond mei/juni 2015 verwachten op de website van Stichting Preventief op Maat, www.preventiefopmaat.nl. Voor meer informatie wilt over dit onderzoek kunt u mailen naar Marloes van Verseveld (m.d.van.verseveld@hva.nl) en voor meer informatie over Stichting Preventief op Maat kunt u mailen naar Hanneke Ritmeester (info@preventiefopmaat.nl).

Bijlage 3

Topiclijst interview inventariserend onderzoek preventieve oudercursussen

Definitieve versie 13 mei 2015 – Marloes van Verseveld, Ruben Fukkink, Carine Ex

Naam respondent (geanonimiseerd):
Datum:
Cursus:
Duur interview:

1. Algemeen (5 min)

Algemene inleiding voor het interview.

- Kennismaking (waardering deelname interview, zelf voorstellen, kort over functie en ervaring met cursus)

- Uitleg inhoud interview (verdieping antwoorden enquête en nadenken over eventuele concrete verbeteringen van de cursus, duur interview).

2. Behoeftes oudercursus (5 min)

Eerst een aantal vragen over de behoefte van ouders aan de oudercursus.

1. Wat heeft de cursus volgens u aan ouders te bieden? / Wat halen ouders volgens u uit de cursus? (Welke concrete veranderingen merkt u op? Kunt u voorbeelden geven?)
2. [alleen bij 'nee'] U vindt de cursus niet aansluiten op de behoefte van ouders, omdat {antwoord respondent}. Kunt u dit toelichten?
3. [alleen bij 'nee'] Ook vindt u de cursus niet goed aansluiten op de cultuurspecifieke opvoedingsvragen van migrantenouders. Kunt u dit toelichten en aanvullend wat voorbeelden geven?
4. In de enquête gaf u aan dat de belangrijkste reden dat ouders de cursus volgen is dat {ingevulde reden invoegen}. Kunt u dit toelichten? Waaraan merkt u dit?
5. In hoeverre vindt u dat de cursus hierop aansluit?
6. In hoeverre is de cursus bereikbaar voor ouders?
7. [Bij afname aantal aanmeldingen] U zegt dat er een afname is van het aantal aanmeldingen voor de cursus, vanwege: {ingevulde reden van respondent benoemen}. Kunt u dit toelichten?

3. Behoeft professional (5 min)

8. In de enquête zegt u dat u een training voor cursusleiders voorafgaand aan de cursus {wel/niet} nodig vindt {reden respondent toevoegen}. Kunt u dit toelichten?
9. In hoeverre vindt u dat u met de cursus flexibel kunt werken? Vindt u dit belangrijk?

4. Actualisering (10 min)

10. In de enquête geeft u aan dat de cursus geactualiseerd zou moeten worden. U geeft aan dat dan met name de {keuzes respondent invullen} moet worden aangepast. Kunt u toelichten waarom dit onderdeel aangepast moet worden? En wat er vooral behouden moet blijven? En hoe zou u de onderdelen concreet willen verbeteren? (voorbeelden)

Inhoud (vaardigheden)

Aanpassen:

Houden:

Bijeenkomsten

Aanpassen:

Houden:

Filmmateriaal

Aanpassen:

Houden:

Programmamateriaal

Aanpassen:

Houden:

5. Programmamateriaal (5 min)

We zijn bijna aan het einde van het interview. Ik wil u nog even een aantal korte vragen stellen. (alleen vragen wat er niet al bevraagd is bij vragen onder 'actualisering'.

Draaiboek

11. Wat kan er volgens u veranderd worden aan het draaiboek en wat moet er in ieder geval behouden blijven?

Filmmateriaal

12. Hoe denkt u dat het filmmateriaal geactualiseerd kan worden? (Tijdrovend en zeer kostbaar... heeft u nog creatieve ideeën hierover of suggesties? Wat moet er behouden blijven? Kunt u dit toelichten?

Folders

13. Heeft u ideeën over actualisering van de ouderfolders die bij de cursus horen? Ziet u daar ook nog andere mogelijkheden voor?

Website

14. Vindt u een website een belangrijk middel om de cursus te actualiseren? Kunt u dit toelichten?

Ouder- en oefenmaterialen

15. Heeft u ideeën en suggesties voor het aanpassen van de materialen en oefeningen die bij de cursus horen?

6. Toekomstvisie (5)

Tot slot wil ik graag van u weten hoe u preventieve opvoedingsondersteuning in de toekomst ziet.

16. Stel we zijn vijf jaar verder, welke kant gaat opvoedingsondersteuning dan op? Welke rol ziet u daarin voor oudercursussen?

7. Afsluiting interview

- Aankondigen dat we aan het einde van het interview gekomen zijn.
- Eventueel nieuwe afspraak maken voor een interview over een van de twee andere cursussen.
- Danken voor de deelname.
- Informeren over resultaten en verspreiding (als dank).